

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

ТАБИЁТ ФАНЛАРИ ФАКУЛЬТЕТИ

“География ва уни ўқитиш методикаси” кафедраси

“Ўимояга рухсат этилсин”

Факультет декани

_____проф. П.Мирхамидова

« _____ » _____ 2013 йил

5140500 – “География ва иқтисодий билим асослари” таълим йўналиши

402-гуруҳ талабаси

УБАЙДУЛЛАЕВА ХУРРИЯТ РИХСИТУЛЛА ҚИЗИнинг

**«Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида
географик муаммоларнинг қўйилиши ва ечими» мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар: «География ва уни

ўқитиш методикаси» кафедраси мудири

_____ г.ф.н. Н.Р.Алимқулов

«Ўимояга тавсия этилсин»

«География ва уни ўқитиш

методикаси» кафедраси мудири

_____ г.ф.н. Н.Р.Алимқулов

« _____ » _____ 2013 йил

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
I БОБ. ПРЕЗИДЕНТ АСАРЛАРИДА ЭКОЛОГИЯ ВА ТАБИЙИ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	5
1.1. Президент асарларида ерларнинг шўрланиши ва чўлланиш муаммолари.....	5
1.2. Сув билан боғлиқ минтақавий муаммолар ва уларнинг ечимлари.....	10
1.3. Ўзбекистоннинг географик-стратегик имкониятлари ва табиий-хом ашё ресурслари.....	14
II БОБ. “ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ ОСТОНАСИДА” АСАРИДА ГЕОГРАФИК МУАММОЛАРНИНГ ҚЎЙИЛИШИ.....	33
2.1. Ўзбекистон фақат иқтисодиётда эмас балки бошқа соҳаларда ҳам дадил қадамлар қўймоқда.....	33
2.2. Мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсати, инсонийлик ва эзгулик қонунларига асосланади.....	38
2.3. Ўзбекистон дунё харитасидан ўзига хос муносиб жой олди.....	44
III БОБ. ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК ВА ТАШҚИ СИЁСАТ МАСАЛАЛАРИ.....	52
3.1. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик масалалари.....	52
3.2. Миллий манфаатлар усуворлиги ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликка асосланган ташқи сиёсат.....	71
ХУЛОСА.....	74
Фойдаланилган адабиётлар.....	75

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов 2010 йил Олий Мажлис Сенати ва Қонунчилик палатасининг қўшма йиғилишида “Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасига оид қонунчиликни янада ривожлантириш, инсонни ва мамлакат аҳолисини экологиянинг хавфли ва тажовузкор ўзгаришларидан ҳимоя қилиш” бугунги кунда республикамиз учун энг долзарб масалалардан бири эканлиги, шунинг учун ҳам экологик ҳаракат вакилларига Қонунчилик палатасидан 15 та жой ажратилганлиги ҳақида таъкидлаган эди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 212-сонли қарори билан тасдиқланган “2008-2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастури тўғрисида” меъёрий ҳужжатнинг мақсад ва вазифаларида “табиий тизимларни қайта тиклаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни таъминлаш, табиий муҳитни сақлашнинг ҳуқуқий механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш” масаласи қўйилган.

БМИнинг мақсади: Президент асарларида илгари сурилаётган географик муаммоларни атрофлича тадқиқ қилиш.

Мақсадга эришиш қуйидаги *вазифалар*ни амалга оширишни тадқиқот олдиға қўяди:

- Президент асарларида илгари сурилган экологик муаммоларни аниқлаш;
- Президент асарларидаги табиий муҳит ва унинг компонентлари билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш;
- Президент асарларидан географик таълимда фойдаланишни такомиллаштириш чораларини кўрсатиш;

БМИнинг объекти ва предмети. Мазкур диссертация ишининг тадқиқот *объекти* сифатида Ўзбекистон Республикаси президенти асарларидаги географик муаммолар, тадқиқот *предмети* этиб уларнинг илмий географик-экологик жиҳатлари олинган.

БМИнинг илмий ва амалий аҳамияти. БМИнинг илмий ва амалий аҳамияти қилиб Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг республикамизнинг тегишли соҳаларига йўналтирилган асарлари, маърузалари, давлат дастурлари ва режалари ҳамда уларни география таълимида фойдаланиш.

Тадқиқот методлари. Тадқиқот давомида географик таққослаш, математик, статистик ва бошқа методлардан фойдаланилади.

I БОБ. ПРЕЗИДЕНТ АСАРЛАРИДА ЭКОЛОГИЯ ВА ТАБИИЙ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ.

1.1. Президент асарларида ерларнинг шўрланиши ва чўлланиш муаммолари.

Миллий хавфсизликка қарши яширин таҳдидларни кўриб чиқар эканмиз, экологик хавфсизлик ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммоси алоҳида эътиборга моликдир. Очiq эътироф этиш керакки, узoқ йиллар мобайнида эски маъмурий буйруғбозлик тизими шароитида бу муаммо билан жиддий шуғулланилмаган. Аниқроғи, бу муаммо айрим жонкуяр олимлар учунгина тадқиқот манбаи, ўз мамлакатларининг келажагига, табиий бойликлари сақланиб қолишига бефарқ қарамаган, бу ҳақда қаттиқ ташвиш чеккан одамларнинг қалб нидоси бўлиб келган.

Бироқ, уларнинг виждонига, фуқоролик бурчига, ниҳоят, ақл-идроққа даъватлари тўралашиб кетгансовет-партия амалдорларининг совуқ, ҳатто айтиш мумкинки, сурбетларча лоқайдлигига дуч келаверган. Бунга ажабланмаса ҳам бўлади. Табиий ва минерал-хом айё заҳираларидан ваҳшийларча экстенсив усулда жуда катта харажатлар ва исрофгарчиликлар билан фойдаланишга асослашган социалистик хўжалик юритиш тизимининг бутун моҳиятига мамлакат ихтиёридаги беқиёс бойликларга авайлаб муносабатда бўлиш ғояси бутунлай ёт эди. Аксинча, бойликлардан бундай фойдаланиш икки тизимнинг иқтисодий мусобоқасида мамлакатнинг асосий дастаги экспорт имкониятларининг негизи бўлиб келди. Иқтисодиётни ривожлантиришдаги бош мақсад экстенсив омилларга қаратилган эди. Табиийки бундай шароитда яширин бойликлардан оқилona фойдаланишни тартибга соладиган, табиатнинг, атроф муҳитнинг ҳимоя қилинишини кафолатлайдиган бирор бир меъёрлар ва қоидаларига риоя қилиш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Табиатни муҳофаза қилиш тадбирларига арзимас даражада кам маблағ ажратиларди. Бу маблағ табиатга етказилаётган зарарнинг мингдан бирини ҳам қопламас эди.

Ўрмонлар ўйламай-нетмай, ваҳшийларча кесиб ташланар эди. Ёқилғи ва минерал хом ашё заҳиралари реал эҳтиёж билан таққосланмаган ҳолда жуда кўп миқдорда қазиб олингандан кўпчилик қисми қайта ишланмаган чиқитлар сифатида уюлиб ётар эди. Табиатни муҳофаза қилувчи энг оддий тозалаш иншоотларига эга бўлмаган баҳайбат саноат корхоналари фаол бунёд этилди. Натижада барча заҳарли ва зарарли саноат чиқиндилари улкан ҳаво кенгликларини сув ҳавзаларини, ер маёдонларини ифлослантирадиган бўлди. Ўз кўлами жиҳатидан беқиёс даражада катта гидроэнергетика лойиҳаларини рўёбга чиқариш, транспорт коммуникацияларини (БАМ, Турксиб каби темир йўлларни, автомобил, нефть-газ магистралларини ва ирригация тармоқларини) бунёд этиш нафақат табиий заҳираларини қашшоқлаштирди. Бутун бошли аҳоли пунктларининг йўқ бўлиб кетишига, экологик мувозанат, иқлим, одамларнинг ҳаёт фаолияти шароитларининг бузулишига олиб келди.

Бу муаммо сўнги йилларда янада кескинлашди. МДХ га аъзо бўлган бир қанча мамлакатларнинг бозор иқтисодиётига бетартиб равишда ўтиши, табиий ва минерал хом ашё заҳираларидан фойдаланишда бошқарувнинг барҳам топгани, назорат қилинмаганлиги натижасида улар ташиб кетила бошлванди. Ваҳшийларча қазиб олинди ва арзон нархларда экспорт қилинди. Айрим “янги бойваччалар” деб аталувчи ва коррупсия домига илинган бутун-бутун гуруҳлар учун фойда олиш манбаига айланди. Шу билан бирга, улар ўзларнинг очкўз манфаатлари йўлида ҳозирги ва келгуси авлодларнинг экологик хавфсизлигини, саломатлиги ва фаровонлигини қурбон қилмоқдалар. Бениҳоя улкан моддий бойликлар, инсониятнинг ноёб ютуқлари виждонсизларча ўғирлаб кетилмоқда, йўқ қилиб ташланмоқда, бу билан бутун атроф муҳитга жуда катта зарар етмоқда, иқлим бузулмоқда. Энг ёмони эса бир неча авлод кишиларининг табиий ҳаёт ва фаолият шароитларига путур етмоқда.

Асрлар туташ келган паллада бутун инсоният, мамлакатимиз аҳолиси жуда катта экологик хавфга дуч келиб қолди. Буни сезмаслик, қўл

қовуштириб ўтириш ўз –ўзини ўлимга маҳкум этиш билан баробардир. Афсуски, ҳали кўплар ушбу муаммога бепарволик ва маъсулиятсизлик билан муносабатда бўлмоқдалар.

Экологик хавфсизлик ммуаммоси аллақачонлар миллий ва минтақавий доирадан чиқиб бутун инсониятнинг умумий муаммосига айланган. Табиат ва инсон ўзаро муайян қонуниятлар асосида муносабатда бўлади. Бу қонуниятларни бузиш ўнглаб бўлмас экологик ҳалокатларга олиб келади.

Бу хавфни анча кеч 70-йилларнинг бошларидагина англай бошладик. Ўшанда мазкур масала дунё миқёсидаги тараққиётга бағишланган дастлабки ғарб моделларидан кескин қилиб қўйилган эди. Бу ҳол бамисоли “бомба портлагандай” таъсир этди. Инсоният қандай хавф қаршисида турганлигини атроф муҳитга инсон фаолияти туфайли етказилаётган зарар қандай натижаларга олиб келганлигини яққол ҳис этади.

Инсоннинг табиат имкониятларини ва унинг ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олмай жадал юритилгин хўжалик фаолияти Рим клубининг 21 аср йўли деб аталган тадқиқотларидан бирида кўрсатиб ўтилганидек, Ер юзида тупроқ нураши, ўрмонлардан маҳрум бўлиш балиқларнинг ҳаддан ташқари кўп овланиши, тузли ёмғирлар, атмосферанинг ифлосланиши, озон қатлами бузилиши ва ҳоказоларнинг рўй беришига олиб келди. Муттаҳасисларнинг баҳолашича ўрмонлар эгаллаб турган майдон 1/6 қисминигина ташкил этади, ҳолбуки 50- йилларда улар ¼ қисмини ташкил этган. Жаҳон океанинг сувлари ҳалокатли равишда ифлосланиб бормоқда, унинг такрорий маҳсулдорлиги кескин пасаймоқда. Жадал суръатлар билан юз бераётган урбанизация жараёнлари шаҳарларнинг асосий агломерациялари энг йирик ифлослантириш манбааларига айланиб қолишига олиб келди. Таркибида олтингугурт кўш оксиди ва азот оксиди бўлган тузли ёмғирлар ёғиши кўпайди. Бунинг натижасида бутун дунёда экологик муҳитнинг ёмонлашуви билан боғлиқ турли-туман касалликлар сони ортиб бормоқда.

Ҳозирги вақтда жаҳон фан- техника тараққиёти жадал ривожланиши муносабати билан табиий захиралардан хўжалик мақсадларида тобора кўпроқ фойдаланилмоқда. Бунинг устига дунё аҳолиси йилдан йилга ўсиб бориб, кўпроқ миқдорда озиқ – овқат, ёқилғи, кийим-кечак ва бошқа нарсаларни ишлаб чиқариш талаб қилинмоқда. Бу эса ўрмонлар эгаллаб турган майдонларнинг жадал суръатларда қисқаришига, чўл саҳроларнинг бостириб келишига, тупроқнинг бузилишига, атмосферанинг юқорисида жойлашган озон тўсиғининг камайиб кетишига, ер қобиғининг ўртача ҳарорати ортиб боришига сабаб бўлмоқда.

Бетўхтов давом этаётган қуролланиш пойгаси, атом, кимвий қуроллар ва оммавий қирғин қуролларининг бошқа турларини ишлаб чиқариш, сақлаш ва синаш инсоният яшайдиган муҳит учун жуда катта хавфдир.

Ҳозир, 21 аср бўсағасида, фан-техника тараққиёти жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда. Дунёнинг жўғрофий-сиёсий тузилиши ўзгармоқда. Бундай шароитда инсон томонидан биосферага кўрсатилаётган таъсирнитартибга солиш, ижтимоий тараққиёт билан қулай табиий муҳитни сақлаб қолишнинг ўзаро таъсирини уйғунлаштириш, инсон ва табиатнинг ўзаро муносабатларида мувозанатга эришиш муаммолари боған сари долзарб бўлиб қолмоқда.

Экологик муаммолар Ер юзининг ҳамма бурчакларида ҳам долзарб. Фақат унинг кескинлик даражаси дунёнинг турли мамлакатларида ва минтақаларида турличадир.

Марказий Осиё минтақасида экологик фалокатнинг ғоят хавфли зоналаридан бири вужудга келганлигини алам билан очик айтиш мумкин. Вазиятнинг мураккаблиги шундаки, у бир неча ўн йилликлар мобайнида ушбу муаммони инкор этиш натижасидагина эмас, балки минтақада инсон ҳаёт фаолиятининг деярли барча соҳалари экологик хатар остида қолганлиги, натижасида келиб чиққандир. Табиатга қўпол ва такаббурларча муносабатда бўлишга йўл қўйиб бўлмайди. Биз бу борада аччиқ тажрибага эгамиз. Бундай муносабатни табиат кечирмайди. Инсон – табиатнинг

хўжайини, деган сохта социалистик мафкуравий даъво, айниқса, Марказий Осиё минтақасида кўплаб одамлар. Бир қанча халқлар ва миллатларнинг ҳаёти учун фожиага айланди. Уларнинг қирилиб кетиши, генофондининг йўқ бўлиб кетиш ёқасига келтириб қўйди.

Афсуски бу жараёнлар Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмади. Бу ерда, муттахассисларнинг баҳолашича, жуда мураккаб, айтиш мумкинки, хавфли вазият вужудга келокда. Бундай вазият нимадан иборат?

Биринчидан, ерларнинг чекланганлиги ва унинг сифат таркибининг пастлиги билан боғлиқ хавф тўхтовсиз равишда ортиб бормокда. Марказий Осиё шароитида ер Аллоҳ таолонинг бебаҳо иномидир. У том маънода одамларни боқади, кийинтиради. Бевосита деҳқончилик билан боғлиқ оилаларнигина эмас, балки маълум бир тарзда қишлоқ хўжалиги билан алоқадор барча тармоқлар ва унинг неъматларидан баҳраманд бўлаётган республиканинг барча аҳолиси фаровон турмуш кечириши учун моддий негиз яратади. Айни вақтда ер улкан бойликкина бўлиб қолмай мамлакатнинг келажагини белгилаб берадиган омил ҳамдир. Бу ҳол Ўзбекистонда айниқса яққол намоён бўлмокда, чунки ерларнинг иқтисодий ва демографик вазифаси йилдан-йилга кучайиб бормокда.

Республикаимизнинг 448.9 минг кв.км дан ортиқ бўлган умумий майдонинг атиги 10 фоизигина экин майдонлари ташкил қилади. Айни чоғда Ўзбекистон эгаллаб турган майдоннинг анча қисмини Қизилқум, Устюрт каби чўл ва ярим чўл ерлар ташкил этади. Айниқса қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланилаётган ер майдонларига тўғри келадиган демографик юк ҳозирнинг ўзидаёқ ўта салмоқли. Ўрта Осиё мамлакатлари орасида Ўзбекистонда айниқса аҳолининг зичлиги айниқса юқори бўлиб, 1 кв.км га - 66.8 киши тўғри келади, ҳолбуки, бу рақам Қозоғистонда – 6.1 киши, Қирғизистонда – 22.7 киши, Туркменистонда – 9.4 кишини ташкил қилади. Республикаимизда ҳар бир одамга 0.15 гектар экин майдонитўғри келса, Қозоғистонда – 1.45 га, Қирғизистонда – 0.20 га, Украинада – 0.50 га, Россияда – 0.69 га экин майдони тўғри келади.

20 – асрда ерларнинг табиий равишда чўлга айланиб борганлигининг юқори суръатлари одамларнинг муносабати туфайли чўлланиш жараёни кескин ортганлиги бу муаммонинг янада кучайганини кўрсатади. Бу жараён ўз навбатида бошқа жараёнлар билан бирга, тупроқ нураши, тупроқларнинг шўрланиши, ер ости сувларининг сатҳи кўтарилиши ва бошқа бир қанча жараёнлар билан амалга ошди ва ҳозирда ҳам бу жараёнлар давом этмоқда.

1.2 Сув билан боғлиқ минтақавий муаммолар ва уларнинг ечимлари.

Ўзбекистоннинг экологик хавфсизлиги нуқтаи назаридан қараганда, сув захираларининг, шу жумладан ер усти ва ер ости сувларининг кескин тақчиллиги ҳамда ифлосланганлиги катта ташвиш туғдирмоқда. Республиканинг дарёлари, каналлари, сув омборлари ва ҳатто ер ости сувлари ҳар тарафлама инсон фаолияти таъсирига учрамоқда.

Суғориладиган ҳудудларда сув табиатнинг бебаҳо иноmidир. Бутун ҳаёт сув билан боғлиқ. Зотан, сув томом бўлган жойда ҳаёт ҳам тугайди. Шундай бўлсада, Марказий Осиёда сув захиралари жуда чекланган. Йилига 78 куб км сув екштирадиган Амударё ва 36 куб км сув келтирадиган Сирдарё асосий сув манбаларидир.

Ҳозирги вақтда халқ хўжалигида Орол денгизи ҳавзасининг сув захираларидан тўла-тўқис фойдаланилмоқда.

Дарёлар оқими асосан Қирғизистон ва Тожикистон тоғларидан бошланади. Сув захираларининг кўпчилик қисмидан Минтақанинг барча республикалари ерларини суғориш учун фойдаланилади. Шу муносабат билан минтақадаги барча давлатларнинг манфаатлари йўлида ҳамда экология талабларини, дарёлар дельталарида ва Орол денгизида мақбул ҳаётий шарт шароитларни яратиш мақсадида, бу ерларга сувнинг ўтишини таъминлаш зарур.

Минтақанинг яна бир муаммоси сувни муҳофаза қилиш ва тежаш тадбирлари мажмуини амалга ошириш билан боғлиқ. Бу тадбирлар сувнинг исроф бўлишини энг кам даражага келтириш мақсадида суғориш тармоғининг режими ва ўлчамларини суғориш техникаси билан мустаҳкам боғлашни ўз ичига олади. Эндиликда коллектор-зовур сувларини ташлаб юборишни тартибга солиш, оқова сувларни дарё ва сув омборларига оқизишни батамом тўхтатиш зарур.

Дарё сувларининг ифлосланиши экологик-гигиеник ва санитария-эпидемиолигик вазиятни, айниқса, дарёларнинг қуйи оқимларида ёмонлаштирмоқда. Иккинчи томондан. Дарё сувлари таркибининг минераллашганлик даражаси юқорилиги Амударё, Сирдар, Зарафшон ва бошқа дарёларнинг дельталарида тупроқларнинг шўрланишини кучайтирмоқда. Бу эса қўшимча мелеорация ишларини амалга оширишда, зовур тизимларини барпо этиш, ва тупроқ шўрини ювишда, яққол сезилмоқда.

Ўзбекистон ва қўшни минтақалар шароитида аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш кўрсаткичи республикада фақат кейинги беш йилликнинг ўзида тахминан беш баробарга ортди. Шунга қарамай, ушбу муаммо долзарблигича қолмоқда. Ичимлик суви манбааларининг ифлосланиши республикада, айниқса, Орол бўйида касалликка чалинишнинг юқорилиги билан кўринмоқда.

Орол денгизининг қуриб бориш хавфи ғоят кескин муаммо, айтиш мумкинки, миллий кулфат бўлиб қолди. Ўрта Осиёнинг бутун худуди бўйлаб, суғориш тизимларини жадал суръатларда қуриш кўплаб аҳоли пунктларига ва саноат корхоналарига, сув бериш баробарида, кенг кўламдаги фожиа – Орол ҳалок бўлишининг сабабига ҳам айланди.

Орол танглиги инсоният тарихидаги энг йирик экологик ва гуманитар фожиалардан биридир. Денгиз ҳавзасида яшайдиган қарийб 35 млн киши унинг таъсирида қолди.

Биз 20-25 йил мобайнида жаҳодаги энг йирик берк сув хавзаларидан биринг йўқолиб бораётганлигига гувоҳ бўлмоқдамиз. Бироқ бир авлоднинг кўз ўнгида бутун бир денгиз ҳалок бўлган ҳол ҳали рўй берган эмас.

Оролнинг қуриб қолган тубидаги чанг бўронлари, 1975 йилдаёқ космик тадқиқотлар натижасида аниқланган эди. Мутахассисларнинг берган маълумотига қараганда, бу ерда ҳар йили атмосферага 15-75 миллион тонна чанг кўтарилади.

Буларнинг ҳаммаси Орол бўйи иқлимининг ўзгаришига олиб келди. 1983 йилдан бошлаб, Орол балиқ овлашга яроқсиз бўлиб қолди. Соҳилнинг ҳозирги чиҳиғидан йироқларда бўлган балиқчиларнинг қачонлардир қудратли флотилиясининг занг босган қолдиқларини, варонага айланган балиқчилар пасёлкаларини учратиш мумкин. Бўзкўл, Олтинкўл, Қаратма кўрфазлари йўқолди. Акпекти архипелпги қуруқлик билан қўшилиб кетди. Яйловлар ва ўтлоқлар йўқолиб бормоқда. Худуд ботқоққа айланмоқда. Сувнинг тобора тақчиллашиб бораётганлиги ва сифати ёмонлашаётганлиги, тупроқ ўсимлик қатламининг бузилишига, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсида ўзгаришлар юз беришига, шунингдек, суғорма деҳқончилик самарадорлигининг пасайишига олиб келди.

Орол денгизининг қуриб бориши ва шу жараён туфайли Оролбўйи минтақасидаги табиий муҳитнинг бузилиши экологик фожиа сифатида баҳоланмоқда. Чанг ва туз бўронларининг пайдо бўлиши, фақат Орол бўйида эмас, балки денгиздан анча наридаги бепоён худудларда ерларнинг чўлга айланиши. Иқлим ва ландшафтнинг ўзгариши – булар ана шу фожиа оқибатларининг тўлиқ бўлмаган рўйхатидир.

Орол фожиасини 70-йилларнинг бошларида, жуда кечи билан 80-йилларнинг бошларида, денгизнинг сатҳи унчалик пасаймаган бир пайдда идора қилиш мумкин бўлар эди. Ҳозирги вақтда уни бошқариш жуда қийин, кейинчалик эса бу жараён яна ҳам мушкуллашади ёки умуман бошқариб бўлмайдиган ҳолга келади.

Орол бўйида денгизнинг қуриб бориши муносабати билан халқаро, кенг кўламли аҳамиятга молик бўлган экологик, ижтимоий-иқтисодий ва демографик муаммоларнинг мураккаб мажмуи вужудга келди.

Орол денгизининг қуриб бориши ва минтақанинг чўлга айланиши билан боғлиқ экологик фожиа бу ҳавзада яшаётган барча халқларнинг дарду аламидир.

Сув захиралари билан боғлиқ бўлган муаммолар мажмуаси кенг кўламли ва мураккаб кўп тармоқли ёндашувни, минтақадаги давлатлар билан халқаро ҳамжамият ўртасида ҳамкорликни ривожлантиришни талаб қилади.

Марказий Осиё давлатлари бошлиқларининг 1993 йил март ойида Қизилўрдада бўлиб ўтган учрашуви ана шу муаммоларни ҳал қилиш йўлидаги тўртки бўлди. Бу учрашувда Орол денгизи танглигини ҳал этиш юзасидан биргаликда ҳаракат қилиш тўғрисида Битим имзоланди. Орол денгизи муаммолари бўйича Давлатлараро Кенгаш ва унинг ишчи органи - Ижроия Қўмитаси, шунингдек, Оролни қутқариш Халқаро фонди ташкил этилди. Марказий Осиё республикалари давлат бошлиқларининг 1994 йил январида Нукус шаҳрида бўлиб ўтган иккинчи учрашувида Орол денгизи ҳавзасидаги экологик вазиятни яхшилаш юзасидан яқин уч - беш йилга мўлжалланган, минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг аниқ ҳаракатлар дастури тасдиқланди. 1994 йил март ойида Тошҳовузда бўлган учинчи учрашувда Давлатлараро Кенгашнинг ушбу дастурнинг бажарилиши ҳақидаги ҳисоботи тингланди.

1997 йил февралда Марказий Осиёдаги беш давлат бошлиқларининг БМТ, Жаҳон банки ва бошқа халқаро ташкилотлар вакиллари иштирокида Алматида бўлиб ўтган учрашувида Орол муаммосини ҳал этиш бўйича ташкилий тузилмаларни такомиллаштириш тўғрисида қарор қабул қилинди - Оролни қутқариш Халқаро фондининг анча ишчан таркиби ва унинг негизида ҳаракатчан Ижроия қўмитаси тузилди.

Орол муаммосининг бутун кескинлигини, уни сақлаб қолиш юзасидан кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар кўриш зарурлигини тушунган

ҳолда, Марказий Осиё республикаларининг ҳукуматлари, мутахассислари ва минтақанинг илмий жамоатчилиги, халқаро ташкилотлари 1995 йил 20 сентябрда Нукус шаҳрида Марказий Осиё давлатлари ва халқаро ташкилотларнинг Орол денгизи ҳавзасини барқарор ривожлантириш муаммолари бўйича Декларациясини қабул қилдилар. Декларация барқарор ривожланиш қоидаларига қатъий амал қилишни назарда тутди ва эътиборни қуйидаги ғоят муҳим муаммоларни ҳал қилишга қаратади:

- қишлоқ ва ўрмон хўжалигининг янада мувозанатли ва илмий асосланган тизимига ўтиш;

- сув захираларидан фойдаланишнинг тежамли усуллари ишлаб чиқиш, суғоришда ва атроф муҳитни муҳофаза қилишда такомиллашган технологияларни қўллаш воситасида ирригациянинг самарадорлигини ошириш;

- минтақанинг табиий захираларини комплекс бошқариш тизимини такомиллаштириш.

Пировард натижада Орол танглигини барқарор ривожланиш, бу минтақада яшаётган одамларнинг турмуш даражаси пасайиб кетишига йўл қўймаслик, келажақда ёш авлод учун муносиб турмушни таъминлаш тамойиллари асосида ҳал қилиш бўйича узоқ муддатли стратегия ва дастурни ишлаб чиқиш ҳамда рўёбга чиқариш зарур.

1.3 Ўзбекистоннинг географик-стратегик имкониятлари ва табиий-хом ашё ресурслари.

Ҳозирги дунёда ҳеч қайси мамлакат, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси ҳам, бошқалардан ажралган ҳудуд эмас. Бу мамлакатлар жаҳон хўжалик алоқаларининг муайян жўғрофий ва сиёсий тизимлари таркибига кирази.

Амударё билан Сирдарё оралиғида жойлашган Ўзбекистон халқаро

алоқаларни йўлга қўйиш нуктаи назаридан ва ўз тараққиёт истиқболлари жиҳатидан қулай жўғрофий-стратегик мавқега эга. Қадим замонларда Шарқ билан Ғарбни боғлаб турган Буюк Ипак йўли Ўзбекистон ҳудуди орқали ўтган. Бу ерда савдо йўллари туташган, ташқи алоқалар ҳамда турли маданиятларнинг бир-бирини бойитиш жараёни жадал кечган. Бугунги кунда ҳам Европа ва Яқин Шарқдан Осиё-Тинч океани минтақасига олиб борадиган йўллар шу ерда кесишади.

Марказий Осиё мамлакатлари мустақиллик ва суверенитетни қўлга киритганидан кейин бу алоқалар жонланиб, аҳамияти яна ҳам ошди. Бу тасодифий эмас. Чунки Марказий Осиё мамлакатларининг ҳудуди Шарқда Хитой чегараларидан бошланиб, Ғарбда Эрон ва Каспий денгизигача чўзилиб кетган. Улар Ҳиндистон ярим оролини Россия ва Европа билан боғлаб туради.

Ўзбекистоннинг ва Марказий Осиёдаги бошқа республикаларнинг ҳозирги жўғрофий-сиёсий тизимлардаги роли жуда сезиларли ва каттадир. Шу туфайли бу республикаларда юз бераётган ҳодисалар жаҳондаги энг йирик давлатлар, турли жўғрофий-сиёсий тузилмаларнинг манфаатларига бевосита дахлдордир. Ҳар қандай давлат ҳам ўзининг жўғрофий-сиёсий йўлини белгилаган вақтида ана шу вазиятни ҳисобга олади ва ўзи учун сиёсий, иқтисодий ва стратегик фойда чиқариб олишга ҳаракат қилади.

Ўз навбатида, Ўзбекистоннинг ҳудудий-макон хусусиятлари, унинг жўғрофий ўрни бизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни танлаш ва амалга оширишда катта аҳамиятга эга.

Марказий Осиёда жўғрофий-сиёсий жиҳатдан марказий ўрин тутган Ўзбекистон кучлар тенглиги ва мувозанатини таъминлаш, стратегик муҳим бўлган ушбу минтақада ҳамкорликка мустаҳкам замин яратиш жараёнида сезиларли роль ўйнаш учун ҳамма имкониятларга эга. Унинг ҳудуди ўзининг мавжуд ва потенциал табиий ҳамда хом ашё захиралари билан ҳозирдаёқ - XXI аср арафасида дунёнинг сиёсий ва иқтисодий харитасида алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Минтақада ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан энг ривожланган мамлакат, катта маънавий ва маданий куч-қудратга эга бўлган Ўзбекистон бугунги кунда қўшни давлатлар - Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон ва Афғонистон ўртасида боғловчи ҳалқа вазифасини ўтайди. Ўзбекистон билан фаол ҳамкорлик қилиш орқали бутун Марказий Осиё минтақасида манфаатли муносабатлар ўрнатиш имконияти очилади.

Марказий Осиёнинг юраги бўлган Тошкент, рамзий қилиб айтганда, Шарқ дарвозаси ҳисобланади. Кўпгина халқаро ташкилотлар бунини муносиб баҳолаб, ўз ваколатхоналари ва бюроларини айнан Тошкент шаҳрида очди. Булар Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик Ташкилоти, Немис техникавий ёрдам жамияти ва бошқа кўплаб ташкилотлардир. 350 дан ортиқ чет эл компаниялари, фирма ва банклари ҳам ўз ваколатхоналарини Ўзбекистонда аккредитация қилган.

Буларнинг барчаси республиканинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашуви, чет эл инвестицияларини жалб қилиш, Ўзбекистонни давлатлар ўртасида ўзаро фойдали ҳамкорликнинг, товарлар ва капитал транзитининг ўзига хос минтақавий марказига айлантиради. Транспорт, сайёҳлик ва молиявий хизматларнинг ривожланиши учун кенг имкониятлар очиб беради.

Ноёб табиий-хом ашё имкониятлари ҳақида алоҳида айтиб ўтиш лозим. Қулай иқлим шароити, улкан минерал-хом ашё захиралари, стратегик материаллар ва қишлоқ хўжалик хом ашёсининг катта захиралари ҳақли суратда Ўзбекистонни минтақа ва дунёнинг энг бой мамлакатлари қаторига олиб чиқади.

Ўзбекистон заминида мавжуд бўлган бойликларга эга давлатлар жаҳон харитасида кўп эмас. Бу бойликларнинг кўпчилиги ҳали ишга солинмаган. Бу эса бутун дунёга машҳур чет эл компаниялари ва банкларининг эътиборини жалб этиши аниқ.

Ўзбекистон ўз ер ости бойликлари билан ҳақли суратда фахрланади - бу ерда машҳур Менделеев даврий системасининг деярли барча элементлари топилган. Ҳозирга қадар 2,7 мингдан зиёд турли фойдали қазилма конлари ва маъдан намоён бўлган истиқболли жойлар аниқланган. Улар 100 га яқин минерал-хом ашё турларини ўз ичига олади. Шундан 60 дан ортиғи ишлаб чиқаришга жалб этилган. 900 дан ортиқ кон қидириб топилган бўлиб, уларнинг тасдиқланган захиралари 970 миллиард АҚШ долларини ташкил этади. Шу билан бирга, умумий минерал-хом ашё потенциал 3,3 триллион АҚШ долларида ортиқроқ баҳоланаётганини ҳам айтиб ўтиш керак.

Ҳоят муҳим стратегик манбалар - нефть ва газ конденсати, табиий газ бўйича 155 та истиқболли кон, қимматбаҳо металллар бўйича - 40 дан ортиқ, рангли, нодир ва радиоактив металллар бўйича - 40, кончилик-кимё хом ашёси бўйича 15 та кон қидириб топилган.

Қидириб топилган фойдали қазилмаларнинг ҳозирги даражаси ва у билан боғлиқ ҳолда қимматбаҳо, рангли ва нодир металллар, барча турдаги ёнилғи захиралари - нефть ва газ конденсати, табиий газ, кўпгина минерал-хом ашё ва қурилиш материаллари хилларининг ҳоят бой конларини ўзлаштириш республиканинг келажагига ишонч билан қараш имконини бермоқда.

Ҳар йили республика конларидан тахминан 5,5 миллиард долларлик миқдорда фойдали қазилмалар олинмоқда ва улар ёнига 6,0 - 7,0 миллиард долларлик янги захиралар қўшилмоқда.

Бир қатор фойдали қазилмалар, чунончи, олтин, уран, мис, табиий газ, вольфрам, калий тузлари, фосфоритлар, каолинлар бўйича Ўзбекистон тасдиқланган захиралар ва истиқболли рудалар жиҳатидан МДҲдагина эмас, балки бутун дунёда ҳам етакчи ўринни эгаллайди.

Масалан, олтин захиралари бўйича республика дунёда 4-ўринда, уни казиб олиш бўйича 7-ўринда, мис захиралари бўйича 10-11-ўринда, уран захираси бўйича 7-8-ўринда туради.

Кўпчилик минерал хом ашёнинг тайёрланган захиралари мавжуд тоғ-кон саноати комплексларининг узоқ муддат давомида ишлаб туришини

таъминлабгина қолмай, шу билан бирга бир қатор стратегик фойдали қазилмаларни қазиб олиш қувватларини оширишга ҳам имкон беради.

Ҳозирнинг ўзидаёқ Ўзбекистон иқтисодиётида минерал хом ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш етакчи ўринлардан бирини эгалламоқда. У саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ривожлантиришга катта таъсир кўрсатмоқда. Қидириб топилган захиралар негизида 400 га яқин кон, шахта, карьер, нефть-газ конлари ишлаб турибди.

Ўзбекистон Республикасида ишга солинаётган фойдали қазилма конлари МДХдаги бошқа мамлакатларникидан ўзининг жуда катта захиралари билангина эмас, балки бир қатор хусусиятлари билан ҳам ажралиб туради. Бу хусусиятлардан қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин.

Биринчидан, табиий ва минерал-хом ашё захиралари йирик конларда тўпланган бўлиб, уларни қазиб олинган жойнинг ўзидаёқ комплекс қайта ишлаш имконияти бор;

Иккинчидан, фойдали қазилмаларнинг кўпгина турлари таркибидаги фойдали компонентлар юқори даражада бўлибгина қолмай, катта миқдорда йўлдош элементларга ҳам эга;

Учинчидан, конларнинг кўпчилигида очиқ усулда ишлаш мумкин, рудаларни бойитиш технологияси ҳам нисбатан оддий. Бу технология фойдали компонентларни кўп миқдорда чиқаришни ва жаҳон бозорида харидоргир маҳсулот олишни таъминлайди;

Тўртинчидан, кўпгина фойдали қазилма конлари яхши ўзлаштирилган, аҳоли зич яшайдиган минтақаларда жойлашган. Улар транспорт йўлларига ва ҳудудлар ўртасида ресурсларни ташиш воситаларига, шу жумладан суюқ ва газ ҳолатидаги фойдали қазилмалар учун қувур транспортига эга;

Бешинчидан, ишлаб чиқариш ва социал инфраструктура, малакали кадрлар, тоғ-кон мутахассислари тайёрлайдиган олий ва ўрта махсус ўқув юртлари тизими мавжуд.

Ушбу китобда республикадаги барча минерал-хом ашё захираларини баҳолашга имкон йўқ. Шу боис республика, унинг мустақиллиги ва

иктисодий қудрати учун ҳал қилувчи, стратегик аҳамиятга молик ресурсларгагина эътиборни қаратмоқчиман.

Биринчи. Ўзбекистон ноёб ёнилғи-энергетика ресурсларига эга. Қидириб топилган газ захиралари 2 триллион кубометрга яқин, кўмир - 2 миллиард тоннадан ортиқ. 160 дан ортиқ нефть кони мавжуд.

Нефть, газ ва конденсат захиралари ўз эҳтиёжларимизни тўла таъминлабгина қолмай, шу билан бирга энергия манбаларини экспорт қилиш имконини ҳам беради. Ҳозир бу капитал маблағ сарфлашнинг энг фойдали соҳаларидан бири бўлиб қолди.

Мутахассислар баҳолашича, Ўзбекистоннинг ер остида жуда катта нефть ва газ қатламлари бор. Республика ҳудудининг қарийб 60 фоизда уларни истиқболда қазиб олиш мумкин.

Нефть ва газ мавжуд бўлган бешта асосий минтақани ажратиб кўрсатиш мумкин. Булар: Устюрт, Бухоро-Хива, Жанубий-Ғарбий Ҳисор, Сурхондарё, Фарғона минтақаларидир. Нефть ва газ ресурсларининг захиралари бир триллион АҚШ долларидан зиёд баҳоланмоқда.

Қидириб топилган захиралар республика эҳтиёжини табиий газ бўйича 35 йилдан кўпроқ, нефть бўйича эса - 30 йилгача қоплайди. Нефтнинг 90 фоиздан ортиқроғи энг арзон фаввора усулида олинмоқда.

1992 йилда Наманган вилоятида истиқболли Мингбулоқ нефть кони очилди. Уни саноат усулида ишлатиш Ўзбекистоннинг нефть маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини тўла таъминлаш имконини беради.

Яна бир нарса алоҳида эътиборга лойиқ. Ўзбекистоннинг нефть ва газ конлари бир қанча кўрсаткичлар, чунончи, қудуқларнинг маҳсулдорлиги, қазиб олиш таннархи бўйича қўшни минтақаларнинг конларидан сезиларли даражада ажралиб туради. Бу эса уларда самарали ишлашга ва юқори фойда олишга умид боғлаш имконини беради. Шу билан бирга, ана шу нефть захираларини қазиб олишга сарфланадиган қўшимча харажатлар унча кўп бўлмайди, чунки нефтни қазиб олиш, тайёрлаш ва ташиш учун инфраструктура барпо этиш зарурати йўқолади.

Яна бир хусусияти шуки, Ўзбекистондаги нефть захираларининг қазиб олинганлик даражаси бор-йўғи 32 фоизни ташкил этади. Ҳолбуки, бу кўрсаткич Туркменистонда 61 фоизга, Қирғизистонда 41 фоизга, Тожикистонда 60 фоизга тенг. Табиий газ бўйича ҳам аҳвол шундай.

Ўзбекистоннинг нефть ва газ қазиб чиқариладиган минтақаларида ривожланган инфраструктура мавжудлигини ҳисобга олганда, мазкур омиллар уларни янада ривожлантириш ва инвестициялар қўйиш учун қулайдир.

Республика газ қазиб чиқариш саноатини ҳамда табиий газни ва газ конденсатини қайта ишлаш билан боғлиқ ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга катта умид боғламоқда.

Энг йирик газ конлари Жанубий-Ғарбий Ҳисор ва Бухоро-Хива нефть ва газли минтақаларида жойлашган бўлиб, булар Шўртан ва Муборак гуруҳларига кирувчи конлардир.

Қазиб олинаётган газлар таркибида этан, пропан, бутан ва бошқа компонентлар мавжуд бўлиб, улар полимер материаллар - полиэтилен, поливинилхлорид ва бошқа моддаларни олиш учун яроқлидир. Бундан ташқари, Шўртан газкимё комплексида олинаётган пропандан нитрил-акрил кислота олиб, ундан нитрон толаси ишлаб чиқариш мумкин.

Газни ва газ конденсатини қайта ишлаш бўйича ишлаб турган ва лойиҳалаштирилаётган объектларнинг ҳаммасида олтингугуртли бирикмалардан фойдаланиш назарда тутилган.

Кейинги йилларда Ўзбекистонда нефть ва газ тармоғи илдам ривожланди. Республика ҳудудида иккита нефтни қайта ишлайдиган (Фарғона ва Олтиариқ) ҳамда иккита газни қайта ишлайдиган (Шўртан ва Муборак) заводлари ишлаб турибди. Улар хилма-хил нефть ва газ маҳсулотлари ишлаб чиқармоқда. Мустақиллик йилларида республикада янги маҳсулот турлари - бензин, авиакеросин, авиабензин, нефть мойларининг хилма-хил турларини, суюлтирилган газ ва бошқаларни олиш ўзлаштирилди. Ҳозирнинг ўзидаёқ республика хом нефтни ва нефть маҳсулотларининг

кўпгина турларини четдан келтиришдан воз кечди. Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи ишга туширилганидан кейин эса республиканинг нефть маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини тўла таъминлабгина қолмай, уларни экспорт қилишни анча кенгайтириш имконига ҳам эга бўламиз.

Ўзбекистон катта кўмир захираларига эга. Унинг геологик захиралари бўйича Марказий Осиёда иккинчи ўринда туради. Ўзбекистонда кўмир Ангрен, Шарғун ва Бойсун конларида қазиб чиқарилади. Уларнинг умумий захираси - 2 миллиард тонна.

Улар орасида Ангрен кўмир кони энг ноёб кон ҳисобланади. Бу ерда кўмир захиралари илғор ҳамда иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ усуллар билан: 150-250 метр чуқурликдаги кўмир қатламларини очик усулда, ер ости усулида ва ер остида газга айлантириш усулида қазиб олинмоқда. Бунда чиқитсиз технологиядан фойдаланилмоқда.

Кўмир билан бирга жуда қимматбаҳо минерал-хом ашё захиралари: каолинлар, оҳактошлар, кварц қумлар, тош қотишмалар ва кам учрайдиган бошқа элементлар ҳам қазиб олинмоқда. Улар ҳозирги ишлаб чиқаришларнинг кўпгина турларини ривожлантириш учун кучли хом ашё базаси бўлиб хизмат қилади.

Каолин саноат усулида ўзлаштириш учун ғоят катта қизиқиш туғдиради. Ангрен каолинидан саноатнинг кўпгина тармоқларида глинозём (алюминий оксиди) ва алюминий, ўтга чидамли материаллар, керамик қопламалар, пардозлаш ва метлах плиткалари, чинни ва фаянс электр изоляторлар, дренаж ва канализация қувурлари, қоғоз саноатида ишлатиладиган тўлдиргич, оқ ва рангли цемент, ўта пишиқ ғишт каби маҳсулотларни тайёрлаш учун хом ашё сифатида фойдаланиш мумкин.

Яхши хом ашё, обод жой, бўш ер, сув, иш кучи ресурслари, электр ва иссиқлик энергияси, туташтирувчи станциялари бўлган темир йўллар, халқаро аэропортнинг мавжудлиги майдаланган ва бойитилган каолин ишлаб чиқарадиган саноат комплексини барпо этиш учун ишончли

истикболларни таъминлаб беради. Биринчи босқичда бойитилган каолин ва глинозём ишлаб чиқарадиган завод қуриш назарда тутилмоқда. Дастлабки ҳисоб-китобларга қараганда, сарфланадиган маблағ юқори даражада самара келтиради ва улар тегишли суратда 4 ва 7 йилда қопланади.

Иккинчи. Ўзбекистон дунёдаги жуда катта олтин, кумуш ва бошқа қимматбаҳо ҳамда ер бағрида кам учрайдиган металллар захираларига эга бўлган давлатлар жумласига киради.

Ҳозирги вақтда 40 та қимматбаҳо металл конлари қидириб топилган. Олтиннинг асосий захиралари олтин конларининг ўзида - Марказий Қизилқумда жойлашган бўлиб, тасдиқланган захиралари бўйича республикани дунёда тўртинчи ўринга олиб чиқади.

Мурунгов кони дунёдаги гигант конлар жумласига киради. У Евроосиё қитъасидаги руда таркибида олтин юқори даражада бўлган энг йирик кондир. Мурунгов конининг топилиши халқаро геология жамоатчилиги томонидан йигирманчи асрнинг иккинчи ярмида олтин соҳасида қилинган энг катта кашфиёт деб эътироф этилди.

Мурунгов кони - жуда катта манба бўлиб, ундан ҳар йили миллионлаб куб метр кон тупроғи қазиб олинади. Ундан дунёдаги энг сифатли олтин олиш мумкин. Бу ҳолнинг ўзиёқ дунёнинг олтин қазиб олувчи саноати учун ноёб намунадир.

Олтин тозалашда аффинаж (энг соф металл олиш) жараёнининг замонавий технологияси жорий этилган. Бу технология бир қатор "ноухау"ни ўз ичига олади. Натижада олий товар кўринишига эга бўлган, софлик даражаси "тўртта тўққиз" га тенг асл олтин олинмоқда. Ана шу олтин Ўзбекистонга кўплаб халқаро совринлар келтирди.

Кўп йиллар фойдаланиш натижасида Мурунгов конининг четида катта ҳажмда минераллашган уюмлар ажратилган ва тўплаб қўйилган эди. Унинг таркибидаги олтин миқдорини олиш имкони йўқ эди. Бугунги кунда ана шу минераллашган уюмлар Американинг "Ньюмонт Майнинг Корпорейшн"

компанияси иштирокида энг янги технологиялар жалб этилиб, қайта ишланмоқда.

Сўнгги йилларда инфраструктураси яхши ривожланган Самарқанд ва Тошкент вилоятларида олтин рудали конлар аниқланди ва қидириб топилди. Дунёнинг энг йирик олтин рудали вилояти бўлган Қизилқумда Мурунтоvdан ташқари Ажибугут, Булуткон, Балпантов, Аристонтов, Тўрбой ва бошқа янги конлар аниқланиб, ўрганилмоқда.

Қизилқум минтақасидаги барча олтин конларининг муҳим хусусияти шундан иборатки, руданинг таркибида олтин кўп миқдорда бўлиб, у очик усулда қазиб олинади. Мухандислик тармоқлари, коммуникациялар (сув, газ, электр энергияси, темир йўл ва автомобиль йўллари) ҳам мавжуд.

Республикада кумуш конлари ҳам бор. Булар Навоий вилоятидаги Високовольтное, Ўқжетпес, Космоначи конлари ва Наманган вилоятидаги Оқтепа конидир. Тасдиқланган захираларнинг катта миқдори олтин ва мис-порфир конларидир.

Оқтепа кони кумуш қазиб чиқариш бўйича энг истиқболли бўлиб, чет эл инвестицияларини ўзига жалб этадиган кондир.

Ўзбекистонда қимматбаҳо металллар билан бир қаторда уран ҳам ишлаб чиқарилади. Унинг учун йирик минерал-хом ашё базаси барпо этилган. Аниқланган уран захиралари 50-60 йил мобайнида қазиб олишга етади.

Уран билан йўл-йўлакай рений, скандий, лантаноидлар ва бошқалар ҳам қазиб олинмоқда. Мазкур элементларнинг аксарияти маълум даражада эритмага ўтади. Бинобарин, уларни ажратиш олиш технологиясини жорий этиш конларни ишлаш самарадорлигини анча ошириш имконини берган бўлур эди.

Учинчи. Ўзбекистон рангли металллар - мис, кўрғошин, рух, вольфрам ва шу гуруҳга кирувчи бошқа металлларнинг аниқланган захираларига эга.

Мис рудалари билан бирга рангли металлларнинг 15 дан ортиқ тури, чунончи, олтин, кумуш, молибден, кадмий, индий, теллур, селен, рений, кобальт, никель, осмий ва бошқалар ҳам қазиб олинади.

Муҳими шуки, руда асосан очик усулда қазиб олинади. Бу эса конларнинг рентабелли ишлашини таъминлайди. Ишлаб турган конлар мис ва унга йўлдош металлларни 40-50 йил, рух ва қўрғошинни 100 йилдан кўпроқ вақт қазиб олишни таъминлайди.

Рангли металллар рудаларининг захиралари асосан Олмалик руда майдонида жамланган. Қалмақир кони ноёб конлардан бўлиб, у мис-молибден рудаларини қазиб чиқариш бўйича чет элдагилардан анча устун туради. Бу коннинг рудасини Олмалик кон-металлургия комбинати қайта ишлайди. Комбинат Ўзбекистондаги энг йирик корхоналардан биридир.

Бундан ташқари, истиқболли Дальнее мис кони топилган. Унинг мис, молибден, олтин, кумуш, рений, теллур, селен ва олтингугурт захиралари катта.

Бу конда чет эл сармояси иштирокида мис қазиб чиқарадиган ва йўлдош металлларни ажратиб оладиган ишлаб чиқаришлар қурилишини амалга ошириш янги бойитиш фабрикаси қуришни талаб қилади. Бу фабрикани руда хом ашёси билан таъминлаш икки юз йилга мўлжалланган.

Мазкур кон қидириб топилган захиралари, қазиб олишнинг таннари, фойдали қазилмаларнинг ажратиб олиниши жиҳатидан МДХ мамлакатлари орасида тенги йўқдир.

Қўрғошин-рух асосан Жиззах вилоятининг Учқулоч ва Сурхондарё вилоятининг Хондиза конларида жамланган.

Хондизадаги конда қўрғошин ва рух билан бирга мис, кумуш, кадмий, селен, олтин ва индий бор. Халқаро бозорда бу металлларнинг мавқеи ошган сари Ўзбекистонда уларни қазиб чиқаришни кенгайтириш мумкин.

Ишлаб турган корхоналарни техникавий ва технологик қайта жиҳозлаш учун оз миқдорда инвестиция сарфлаб, мис рудаларини қайта ишлаш чоғида ажратиб олинadиган нодир металлларнинг олий маркаларини олиш имкони мавжуд. Уларнинг таркибида асосий металл 99,99 фоизни ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси бир қатор нодир ва тарқоқ ҳолда учрайдиган металлларни ажратиб олиш ҳамда ишлаб чиқариш учун ишончли хом ашё

базасига эга. Уларнинг бир қисми, масалан, литий, мустақил конларда жамланган, бошқаларини мис, полиметаллар, уран ва бошқа фойдали қазилмалар конларидан йўлдош моддалар сифатида ажратиб олиш мумкин.

Селен ва теллурдан асосан ярим ўтказгичлар, қуёш батареялари, термогенераторлар, пўлат, шишанинг махсус навларини ишлаб чиқаришда фойдаланилади.

Ўзбекистон ренийнинг ноёб захираларига эга. У Олмалик конларидаги мис рудалари билан боғлиқ. Молибден концентратидаги ренийнинг миқдори жиҳатидан бу рудалар жаҳон амалиётида тенгсиздир. Саноатда ренийдан авиация ва космик техника учун ўтга чидамли қотишмалар, электрон ускуналар, нефтни парчалаш учун катализаторлар ишлаб чиқаришда кенг фойдаланилади.

Жаҳонда осмий изотоплари оиласида осмий-187 бор-йўғи 1,6 фоизни ташкил этадиган табиий манбалар (Африка, Швейцария, Россияда) мавжуд. Айни вақтда Ўзбекистон конларидаги таркибида рений бўлган мис-молибден рудаларида барқарор изотопнинг фоиз миқдори анча юқори.

Осмий маҳсулотини саноат усулида олишнинг мақсадга мувофиқлиги шу билан асосланадики, бирламчи хом ашёнинг катта захиралари мавжуд бўлиб, улар Норильск конидагидан 3 барабар ортиқдир.

Ер юзида кам ва тарқоқ ҳолда учрайдиган металлларнинг ноёблигини, улардан фойдаланиш доираси кенглигини ҳисобга олганда, чет эллик инвесторларни жалб этиб, бир қатор қўшма корхоналар барпо этиш учун жуда катта имкониятлар ва истикболлар очилмоқда.

Тўртинчи. Республикада 20 та мармар, 15 та гранит ва габбро кони борлиги аниқланган. Оқ рангдан то қора ранггача хилма-хил безакбоп тошлар олинadиган кўплаб конлар ноёб табиий омборлар бўлиб, улар бутун Евроосиё зонасидаги энг йирик конлардир.

Қоплама тошларнинг умумий захиралари 85 миллион кубометрдан ортиб кетади. Улар тошни қайта ишлайдиган корхоналарни юз йиллар давомида хом ашё билан таъминлайди.

Ана шундай қудратли хом ашё базасига эга бўлган Ўзбекистон тошни қайта ишлаш бўйича МДХ мамлакатлари орасида етакчилардан биридир.

Айни вақтда Ўзбекистонда олинадиган табиий безакбоп тошларнинг ажойиб хусусиятларидан ҳозирги қурилишларда янада кенгроқ кўламда фойдаланиш, мрамр ва гранит маҳсулотларни экспорт қилиш имконияти бор. Коммуникация ва муҳандислик тармоқларига эга бўлган Ғозғон, Нурота ва Зарбанд конларида мрамр блоклари ҳозирги замон технологияси асосида қазиб олувчи корхоналари чет эллик шериклар иштирокида барпо этиш лойиҳалари мавжуд. Ҳисоб-китобларга қараганда, лойиҳалар икки йил атрофида ўзини оқлайди.

Бешинчи. Республика фосфоритларга бой. Жерой-Сардара фосфоритлар конидаги Марокаш турига мансуб зарра-донадор фосфоритларнинг аниқланган захираси тахминан 100 миллион тоннани ташкил этади. Ҳозирги вақтда Қизилқум фосфорит комбинати қурилмоқда. Унда 2,7 миллион тонна фосфорит концентрати олинади.

Бундан ташқари, Марказий Қизилқумдаги Қорақат конида дастлабки қидирув ишлари олиб борилди ва Шимолий Жетитов конининг миқдори ҳам аниқланди. Геологларнинг айтишича, фосфоритларнинг тахминий захиралари чексиздир.

Фосфоритларнинг хўжалик оборотида жалб этилишига сабаб шуки, Ўзбекистонда фосфат ўғитлар - аммофос ва аммонийлаштирилган суперфосфат ишлаб чиқарадиган жуда катта корхоналар барпо этилган. Шу билан бирга аниқланган захиралари 300 миллион тоннага яқин бўлган фосфорит конларидан амалда фойдаланилмаётир.

Экспорт учун фосфат ўғитлари ишлаб чиқариш имкониятларини кўпайтириш мақсадида ва катта миқдорда фосфорит захиралари мавжудлигини ҳисобга олганда, Қорақат ва Шимолий Жетитов фосфорит конлари базасида чет эллик инвесторлар иштирокида уларни бойитиш корхоналари ташкил этиш имкониятлари мавжуд.

Олтинчи. Ўзбекистонда жуда катта калий туз конлари мавжуд бўлиб, булар Қашқадарё вилоятидаги Тубакат ва Сурхондарё вилоятидаги Хўжаикон конларидир. Тахминий ҳисобларга қараганда, калий тузлари 100 йилдан кўпроққа етади.

Тубакат калий тузлари кони негизида чет эллик инвесторлар иштирокида калий ўғитлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш назарда тутилмоқда. Тузларни комплекс қайта ишлаш бромли темир, магнезит, гипс ва бошқа материалларни йўл-йўлакай олиш имконини беради.

Еттинчи. Республика тош тузи конларига бой. Аниқланган 5 та тош тузи кони - Хўжаикон, Тубакат, Борсакелмас, Бойбичакон ва Оққалъа конларида тахминан 90 миллиард тонна хом ашё бор. Ҳозирги вақтда Борсакелмас конининг тузларидан кальций ва каустик сода ишлаб чиқариш учун хом ашё сифатида фойдаланиш кўзда тутилмоқда.

Ана шу мақсадда Қўнғиротда кимёвий усулда кальций ва каустик сода ишлаб чиқарадиган сода заводи қурилиши бошланди.

Минерал-хом ашё базасининг ҳозирги ҳолати ишлаб турган тоғ-кон ва қайта ишлаш корхоналари қувватларини таъминлаб туриш имконини беради. Шу билан бирга у олтин, кумуш, мис, каолин, плавик шпат, фосфорли, калийли ўғитлар ва бошқаларни ишлаб чиқарадиган янги корхоналар барпо этиш учун амалий шарт-шароитлар ҳам яратиб беради.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, ликвидлик даражаси юқори бўлган фойдали қазилмаларни ўзлаштиришга қаратилган инвестициялар катта-катта даромадлар келтиради. Дунёдаги етакчи чет эл компаниялари ва фирмалари ҳозирнинг ўзидаёқ бу йўналишда фаол катнашмоқда.

1992 йилда олтин қазиб олиш бўйича "Зарафшон-Ньюмонт" Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси ташкил этилган эди. Корхонанинг муассиси Американинг "Ньюмонт Майнинг Корпорейшн" компаниясидир. Ушбу қўшма корхона Мурунгов кони ағдармаларининг минераллашган уюмидан олтин ажратиб олиш мақсадида барпо этилди. Қиймати 220 миллион АҚШ долларига тенг бўлган завод қурилиши 1993 йил октябрида бошланди ва

бор-йўғи 18 ойда - 1995 йил майда тугатилди. 1995 йилда қўшма корхона олтиннинг биринчи туркумини ишлаб чиқарди.

1994 йилда "Омонтов-Голжфилдс" Ўзбекистон-Британия қўшма корхонаси ташкил этилди. Унинг чет эллик муассислари Лонро компанияси (Буюк Британия) ва Халқаро Молия корпорацияси ҳисобланади. Қўшма корхонанинг мақсади Довғизтов ва Омонтовтойнинг олтинга бой конларини ўзлаштиришдан иборатдир. Бу комплексни 1998 йилда ишга тушириш кутилмоқда.

Ҳозирги вақтда ўзбекистонлик шериклар билан машҳур "Ньюмонт Майнинг Корпорейшн" (АҚШ) ва "Мицуи" (Япония) компаниялари ўртасида Тошкент зонасининг олтин рудали конларини ўзлаштириш ҳақида битим имзоланди. Фаолиятнинг кўпгина соҳаларида ҳам бир қанча бошқа истиқболли лойиҳалар ишлаб чиқилмоқда.

Республиканинг табиий бойликларини чет эл компаниялари билан биргаликда ўзлаштириш соҳасида ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш борасида Ўзбекистоннинг имкониятлари кенг. Бундай ҳамкорликнинг юқорида келтирилган мисоллари шундай лойиҳаларни амалга ошириш чет эллик инвесторларни юксак даражада қизиқтираётганлигини яна бир бор исботламоқда.

Иқтисодиётнинг совет ҳокимияти йилларида вужудга келган бирёқлама, бузилган структураси туфайли республикада ярим тайёр, яъни бирламчи ишлов берилган маҳсулотларнинг турли хиллари кенг кўламда ишлаб чиқарилмоқда. Улар технология цикли тугалланган тақдирда рақобатга бардошли тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш учун яхши бошланғич материал бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Республикада жаҳон бозорида ва ички бозорларда талаб юқори бўлган хилма-хил кабель маҳсулоти олиш учун ярим тайёр маҳсулот сифатида ишлаб чиқарилаётган тозаланган мис ана шундай чуқур қайта ишлашга мисол бўла олади.

Яна бир ғоят қимматли ярим тайёр маҳсулот капролактадир. Афсуски,

ҳозир республикада ишлаб чиқарилаётган капролактамининг кўпи билан 10 фоизидангина қайта ишлаш мақсадида фойдаланилмоқда.

Капролактамининг кўп соҳаларда қўлланилишини ҳисобга олиб, уни чуқур қайта ишлашни бевосита республиканинг ўзида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Капролактамини чуқур қайта ишлаш мақсадида капрон толалари ва иплар чиқарадиган бир қатор корхоналар ташкил этиш имконияти бор. Бу тола ва иплардан аралаш газламалар, гилам буюмлар, нотўқима материаллар ва бошқа халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришда фойдаланилади.

Бундан ташқари, капролактамини қайта ишлаш чоғида автомобилсозлик ва самолётсозликда ҳамда ишлаб чиқариш-техника маҳсулотлари чиқарадиган бир қанча бошқа тармоқларда фойдаланиладиган турли конструкцион пластмассалар олиш мумкин. Капролактамдан идиш ва ўров материаллари ишлаб чиқариш учун пленка ҳолидаги полиамидлар ҳам олиш мумкин. Бундай материалларга бўлган талаб республикада ҳам, ундан ташқарида ҳам аслида чекланмаган.

Хом ашё захираларидан янада тўлароқ фойдаланиш мақсадида республикада ишлаб чиқарилаётган капролактамининг камида 70-80 фоизини қайта ишлай оладиган қувватларни вужудга келтириш вазифаси қўйилмоқда.

Бу масалани чет эл капиталини жалб қилиш, капрон иплар ишлаб чиқарадиган фабрикалар барпо этиш йўли билан ҳал қилиш мўлжалланмоқда. Кейинчалик халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарадиган бир қатор енгил саноат корхоналари, шунингдек, конструкцион пластмассалар ишлаб чиқарадиган йирик корхона ташкил этиш назарда тутилмоқда.

Республикада 23 минг тонна нитрон толаси ишлаб чиқарадиган қувватлар вужудга келтирилган. Маълумки, бу маҳсулот мебель ва дағал газламалар, кўлда ва машинада тўқиш учун йигирилган ип, пайпоқ ва гилам маҳсулотлари, устки трикотаж, мато, адёл, сунъий мўйна ва бошқа кўпгина

турдаги маҳсулотлар тайёрлаш учун бошланғич хом ашё бўлиб хизмат қилади.

Шу билан бирга, жуда кам миқдордаги - кўпи билан 25 фоиз нитрон толаси қайта ишланиб, тайёр маҳсулот ҳолига келтирилмоқда, қолган қисми эса ярим тайёр маҳсулот сифатида экспорт қилинмоқда.

Нитрон толасини ишлаб чиқариш учун хом ашё захиралари мавжудлигини, республикада ҳам, бошқа мамлакатларда ҳам унга талаб катталигини ҳисобга олиб, шунингдек, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида келажакда Навоий комбинатини қайта қуриш ва кенгайтириш мўлжалланмоқда.

Ўзбекистон тупроғининг ноёб унумдорлиги унинг муҳим хусусияти бўлиб, бу ҳол республикани қудратли агросаноат салоҳиятига эга мамлакатга айлантириш имконини берди.

Қулай иқлим шароитлари, деҳқончилик суғориш усулида олиб борилиши республикада қудратли қишлоқ хўжалик ресурслари базасини ҳамда қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлайдиган корхоналарни ривожлантириш учун яхши шароит яратди.

Ўзбекистон - қадимдан суғорма деҳқончилик мамлакати бўлиб келган. Суғорма деҳқончилик озиқ-овқат соҳасида республика мустақиллигининг негизи ва асосий экспорт маҳсулотининг манбаидир.

Бугунги кунда Ўзбекистон ташқи бозорда талаб катта бўлган маҳсулот - пахта толасининг асосий ишлаб чиқарувчиси ва етказиб берувчисидир. Республика пахта толаси ишлаб чиқариш бўйича дунёда тўртинчи ва уни экспорт қилиш бўйича иккинчи ўринда туради.

Республикада пахтани асосли қайта ишлаш йўли изчиллик билан олиб борилмоқда. Бу йўл қўшимча қиймат ҳосил қилиш учун максимал имконият беради. Саноатнинг пахтани қайта ишлаш, тўқимачилик, тикувчилик тармоқларига маблағ сарфлаш энг самарали, фойдали бўлиб, ўзини тез оқлайди.

Республиканинг Бухоро, Андижон, Тошкент ва Фарғона шаҳарларида 4 та

йирик тўқимачилик комбинати ишлаб турибди. Булардан ташқари, 30 дан ортиқ ип йигирув-тўқув фабрикаси турли минтақаларда жойлашган. Чет эллик инвесторлар иштирокида ўнлаб қўшма корхоналар ташкил этилган. "Кабул-Тўйтепа-Текстайлз" (Жанубий Корея), "Аснамтекстил", "Катекс", "Элтекс", "Самжинтекс" (Туркия), "Супертекстил" (АҚШ) ва бошқалар шулар жумласидандир.

Республика мева-сабзавот маҳсулотлари, узум, пилла, қоракўл тери, жун етиштириш бўйича МДХ мамлакатлари орасида етакчи ўринда туради. Ноёб табиий-иқлим шароитлари йил давомида картошкадан, сабзавотлар ва бошқа экинлардан бир неча марта ҳосил олиш имконини беради. Бу яратилган моддий-техникавий ишлаб чиқариш базаси билан қўшилиб, янги узилган ва консерваланган хилма-хил мева-сабзавот маҳсулотларини етказиб бериш имконини бермоқда. Улар билан республика аҳолисининг эҳтиёжлари қондирилибгина қолмай, балки дунёдаги кўпгина мамлакатлар аҳолиси ҳам таъминланмоқда. Бугун Ўзбекистонда 5 миллион тоннагача мева-сабзавот маҳсулоти етиштирилмоқда. Бу эса республика бозорининг эҳтиёжларидан анча ортиқдир.

Истеъмол хоссалари билан ажралиб турадиган мевалар ва узум Ўзбекистонга азалдан шон-шуҳрат келтирган. Бу ерда анжир, анор, хурмо каби қимматли субтропик экинлар ҳам ўсади. Республикада уларни қайта ишлайдиган қувватларни вужудга келтириш ва янги узилган ҳолида республикадан ташқарида сотиш учун имкониятлар мавжуд. Республикада етиштирилаётган мевалар ва узум экологик жиҳатдан соф бўлиб, уларда кўп миқдорда қимматли озиқ моддалари ва дармондорилар бор.

Бундан ташқари янги узилган узум юқори сифатли вино маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун ажойиб хом ашё ҳисобланади. Республика виночилари ҳар йили 16,5 миллион декалитр вино материаллари тайёрламоқдалар. 30 дан ортиқ номда вино, шампан винолари ва коньякнинг турли навлари ишлаб чиқарилмоқда. Халқаро ярмаркалар, дегустациялар, танловлар ва кўргазмаларда Ўзбекистон винолари 92 та медаль билан тақдирланган.

Республика замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда ипакчилик саноати, қорақўлчилик маҳсулотларини, чарм буюмларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун катта салоҳиятга эга.

Ўзбекистоннинг кўпгина ноёб минерал-ҳом ашё ва қишлоқ хўжалик ресурсларига жаҳон бозорларида талаб катта. Бу ҳол уни ўзаро манфаатли савдо-иқтисодий муносабатлар ўрнатиш учун жозибадор қилиб қўяди. Чет эллик манфаатдор шериклар иштирокида иқтисодиётнинг ривожланган замонавий тузилмасини шакллантириш учун амалий шароитлар яратади. Бундай иқтисодиёт яқин йиллар ичидаёқ мамлакатнинг барқарор ва олға ривожланишини, халқимизнинг фаровонлиги юксак даражага етишини таъминлаши мумкин.

II БОБ. “ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ ОСТОНАСИДА” АСАРИДА ГЕОГРАФИК МУАММОЛАРНИНГ ҚЎЙИЛИШИ.

2.1 Ўзбекистон фақат иқтисодийда эмас балки бошқа соҳаларда ҳам дадил қадамлар қўймоқда.

"Ди Сайт" немис ҳафтаномаси саволларига жавоблар

Сиз бундан бир неча ҳафта илгари СССР халқ депутатларининг тўртинчи сездеда фуқаролар уруши ва "қаттиққўллик" хавфи борлигини айтиб, огоҳлантирган эдингиз. Сизнинг бу огоҳлантиришингиз тоўри бўлиб чиқди. Бугун юзага келган аҳволни қандай баҳолайсиз?

Ҳақиқатан ҳам, мен мамлакатимиз хавф-хатар остонасида турганини, унинг ортида эса бошбошдоқлик, инқироз, миллатлараро тўқнашувлар, фуқаролар уруши белгилари яққол кўринаётганини ва сиёсатда "қаттиққўллик" эмас, балки мустаҳкам давлат тузилмалари, қафий позиция, сабот ва матонат ҳамда ўйланган ишларни бажаришда изчиллик кераклигини айтган эдим. Бугунги кунда шу қадар мураккаб сиёсий, ижтимоий, иқтисодий аҳвол юзага келдики, бу хусусда ҳеч кимда мутлақо ҳеч қандай хомхаёл қолмади. Агар ҳамма нарса ҳозиргидек борадиган бўлса, биз, албатта, "қат-тиққўллик" деб аталмиш йўлга ўтишимиз керак. Фуқаролар урушига келганда эса, у аслида бўлмоқда, жумладан, Кавказда рўй бермоқда. Шу сабабли "мурватларни бураш" зарурдек туюлмоқда. Лекин бошқа, янада оқилона йўл бор: у мамлакат раҳбари, биринчи навбатда М.С. Горбачёвнинг узоқни кўра билиши ва донолигига боғлиқ. Марказ, ниҳоят, республикаларнинг вакиллари билан стол атрофида ўтириб, ҳеч қандай шартларсиз, чеклашларсиз Ўзаро муносабатларимизни муҳокама қилишга жазм этиши зарур. Биз ўзаро мақбул қарорга кела олишимизга аминман. Биз учун бугунги кунда жуда кўп тилга олаётган мустақилликдан бошқа ҳеч қандай йўл йўқ, мустақиллик эндиликда реал воқеалик бўлиб қолди, аммо ҳозир Марказда мустақиллик ҳақида эслашни хоҳламаётган, унинг бўйнини қайиришга уринаётган кучларнинг таъсири ҳали кучли.

Дастлабки пайтларда бунга эришиш мумкиндир. Лекин кейинчалик шундай кучли портлаш рўй берадики, бунинг оқибатини тасаввур этишнинг ўзи даҳшатли. Буни тушунмасак - жинойт. Мустақилликка, республикалар аллақачон ишлаб чиққан таклифларга асосланиб, музокаралар бошлашимиз, мамлакатимиз амалда тенг ҳуқуқли мустақил давлатлар иттифоқи бўлиши хусусида келишиб олишимиз керак.

Сиз Болтиқбўйи республикалари раҳбарларининг сиёсатини қандай баҳолайсиз?

Мен барча иттифокдош республикаларнинг чинакам сиёсий ва иқтисодий-ҳуқуқий мустақилликка интилаётганини қўллаб-қувватлайман. Айни вақтда мустақиллик ҳуқуқи кимларнингдир манфаатларини камситмас-дан, яъни демократик жараён, халқаро норма ва қоидалар, инсон ҳуқуқлари доирасида амалга оширилиши керак, деб ҳисоблайман. Болтиқбўйи республикаларида ана шу норма ва қоидалардан чекиниш малум даражада можароли вазиятни юзага келтирди. Биз одамлар қурбон бўлишига олиб келган фожиа рўй берганидан чуқур афсусланамиз. Бирор киши, кимлигидан ва қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, агар шу ҳудудда яшаётган бўлса, минтақада унга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиш керак. Фақат ана шундай демократик йўл мазкур минтақада тинчлик ва тотувликка эришиш имкониятини беради, деб ўйлайман. Мен уларнинг интилишларини тушунаман, лекин ниятларига эришиш учун қўллаётган усуллари мутлақо тушунарли эмас.

Сиз армия ва "ОМОН" отрядларидан (алоҳида вазифаларни бажарувчи милиция отрядлари) фойдаланиш тўғрисида нималар дея оласиз? Миллий нажот комитетлари пайдо бўлгани муносабати билан нима дейиш мумкин?

Вазият қандай бўлмасин, куч ишлатиш билан миллатлараро муносабатларда, республикалар мустақиллигига дахлдор масалаларни ҳал этишда бирорта яхшиликка эришиш мумкин эмаслигига ишончим комил. Боз устига, агар армия бошқама органларига бўйсунмаса, ҳеч нарсага

эришиб бўлмайди. Мустақиллик самарасини ҳис этган, мустақилликка эришиш хоҳишини кўнглига жо қилган кишиларни ҳеч қандай куч, ҳатто, ҳарбий куч билан тўхтатиб қолиш мумкин эмас. Мен шахсан, у хоҳ "ОМОН", хоҳ махсус вазифани бажарадиган тузилма ёки армия бўлинмаси шаклида бўлсин, ҳарбий куч ишлатилишини қабул қила олмайман. Ўтган йилнинг январ ойида Литвада бўлган эдим. Мен ўшанда мустақилликка, озодликка интилиш нақадар кучли эканини ўз кўзим билан кўрдим, имоним комилки, бу одамларни тўхтатиб бўлмайди.

Кейинги йилларда воқеаларнинг ривожига фақат сиёсий усуллар билан, Болтиқбўйи аҳолиси хоҳиш-иродасини ҳурмат қилиш йўли билан бирон-бир оқилона ҳамжиҳатликка келиш мумкинлигини кўрсатмоқда.

Энди миллий нажот комитетлари тўғрисидаги фикримни айтай: нимаики Конституцияга ҳилоф бўлса, демократик нормаларга зид келса, уларнинг ҳаммасини инкор қиламан. Ана шу миллий нажот комитети кимларнинг номидан иш юритаётганини ҳали ҳеч ким тузукроқ билмайдику, ахир.

Ўзбекистон ҳамиша Москвадаги марказнинг ва буйрақбозлик асосидаги хўжалик юритиш системасининг масъулияцизлиги қурбони бўлиб келган. Пахта яккаҳокимлигининг зўр бериб тикиштирилиши атроф-муҳитни ҳамда анъанавий меҳнат ва турмуш маданиятини бузишнинг тимсоли бўлиб қолди. Ҳозирги вақтда республикангизда вужудга келган вазият қандай, сал-бий оқибатларни тугатиш учун нималар қилинмоқда? Тўғри, пахта яккаҳокимлиги республика иқтисодиётининг бирёқлама ривожланиб, Иттифоқнинг хомашё базасига айланиб қолишига олиб келди. Натижада Ўзбекистон энг оддий саноат маҳсулотларига бўлган ўз эҳтиёжининг ярмини ҳам қондиришга қодир эмас. Етиштирилган пахтанинг атиги 9 фоизи республикада қайта ишланади. Бир қанча вилоят ва районларда экин май-донлари нисбатида пахтазорлар 75 - 80 фоизни ташкил қилди. Оқибатда асрлар давомида четга дон, мева ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари чиқарган минтақа бундай маҳсулотларнинг йирик истеъмол

қилувчисига айланди. Пахта яккаҳокимлиги атроф-муҳитга ҳам, қишлоқ аҳолисига ҳам қандай зарар келтирганини тасаввур этиш қийин эмас, бутифос ва бошқа кимёвий воситалар ҳавони ва сувни тозалайдиган воситалар эмас, десам, фикримга қўшилсангиз керак.

Сўнгги йилларда аҳвол аста-секин ўнгланмоқда, пахта майдонлари қисқармоқда (1987-йилда 2 миллион 108 минг гектар ерга чигит экилган бўлса, 1990-йилда 1 миллион 826 минг гектар ерда пахта етиштирилди). Суғориладиган ерларни пахтадан бўшатиб олиш колхозлар ва совхозлар ҳудудларида томорқа участ-каларини кенгайтириш ва якка тартибда уй-жой қуриш учун ер ажратиб бериш каби катта ижтимоий масалани қисман ҳал этиш имконини берди.

Шуниси диққатга сазоворки, пахта ҳосилдорлигининг ортиши (гектар ҳисобига 23,1 сентнердан 27,7 сентнерга етиши) туфайли ялпи пахта етиштириш камайгани йўқ. Пахтачилик бундан буён ҳам қишлоқ хўжалигининг асосий тармоғи бўлиб қолаверади. Лекин пахта якка-ҳокимлигига қайтилмайди. Жуда бой минерал хомашё ресурсларимиз негизида аҳолининг барча эҳтиёжларини таъминлай оладиган комплексни аллақачон барпо этиш мумкин эди, лекин энг ёмони шундаки, бизнинг миллий хусусиятларимиз, анъаналаримиз ҳисобга олинмади. Ҳозир бизнинг иқтисодиётимиз бутунлай бузилган, бизнинг хомашёмиздан тайёр маҳсулотни, афсуски" бошқа жойларда олишади, буларнинг ҳаммаси миллий даромад даражасига, турмуш даражасига таъсир қилмай қолмади. Бугунги кунда ҳам бизда "шахснинг ҳар томонлама камол топиши учун" шароит яратадиган ҳамма нарса йўқ. Лекин нима учун биз бундай аҳволга тушиб қолганимизни аниқ англаш ҳаракатларга, аниқ мақсадларга асос бўлади. Халқимиз жуда ажойиб, меҳнатсевар, фаровонлик меҳнат орқали келишини яхши билади. Меҳнат ресурслари соҳасидаги имкониятларимиз ҳам жуда яхши аҳолининг 47 фоизи ёки 8 миллион 600 минг киши 16 ёшгача бўлган болалардир. Ҳозир республикада халқ ҳунармандчилиги фаол тикланмоқда. Хуллас, биз капитализмни четлаб социализмга ўтдик,

деган, сунъий равишда тикиштирилган назариянинг, ўнлаб йиллар давомида вужудга келган вазиятнинг оқибатлари тугатилмоқда. Ўзбекистон фақат иқтисодиётда эмас, балки бошқа соҳалардаги мавжуд бузилишларни ҳам тўғрилаш учун дастлабки, лекин дадил қадамлар қўймоқда.

Иттифоқдош республикалар, жумладан, Ўзбекистон ҳам чет мамлакатлар билан анча мустақил алоқаларни ривожлантиришга ҳаракат қилмоқда. Сизнингча, Германия билан алоқаларни қандай қилиб мустаҳкам-лаш мумкин? Масалан, шаҳарлар ўртасида шериклик муносабатларини ёки ГФРнинг айрим федерал ўлкалари билан алоҳида алоқаларни ўрнатиш учун қандай имкониятлар бор?

Аввало, Ўзбекистон билан Германия ўртасидаги Ўзаро ҳамкорлик учун мавжуд имкониятлардан яхши фойдаланилмаётганини таъкидлаб ўтаман. Ҳозирнинг ўзида республикага комплекс технология линиялари, машина-ускуналар ва шу каби зарур жиҳозларни етказиб бериш учун бир қанча битимлар тузилди. Биз эса бевосита алоқалар ўрнатиш ва мулоқот қилишга, мавжуд алоқаларни мустаҳкамлаш ва кенгайтиришга тайёرمىз. СССР ва Германияда юз берган ўзгаришлар ҳам ҳукуматлараро даражада, ҳам айрим федерал ўлкалар, шаҳарлар, ҳудудий-маъмурий тузилмалар ўртасида, корхона ва фирмалар орасида бевосита Ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш учун сифат жиҳатдан янги имкониятлар очади. Ўзбекистонда корхоналар ва ишбилармонлик фаолияти, солиқлар ва бошқалар тўғрисида қабул қилинаётган қонунлар бунинг учун ҳуқуқий негиз яратади, қўшма корхоналарни ривожлантириш учун, хорижий сармояларни кенг жалб этиш ва уларни ҳимоя қилиш учун кенг имтиёзлар системасини кўзда тутади. Биз мулкчиликнинг барча шакллари тенг ҳуқуқли бўлиши тарафдоримиз, Ўзбекистонда хусусий мулк бўлади, биз буни эълон қилганмиз.

Такрор бўлса ҳам, яна айтиб ўтаман: бизнинг минерал хомашё ресурсларимиз жуда кўп, ўлкамиз бой қишлоқ хўжалик ўлкасидир -- шу жиҳатдан у ҳамма учун жозибали бўлиб кўринади. Мен қўшма корхоналар

барпо этиш тарафдориман, бу ерда нафақат Ўзимизнинг яшашимиз, балки шу билан бирга, бизга ёрдам берувчиларнинг ҳаммаси ишлаб пул топиши учун имконият берадиган бозорни барпо этиш учун хорижий банклар тузиш тарафдориман.

Яқинда, озчилик бўлсадар бир гуруҳ мутахассисларимиз "Сиенс" фирмасида очилган курсларда талим олиб, иш ўрганишди. Шунини айтиш керакки, 20-30-йиллардаёқ Ўзбекистондан кўп ёшлар ўқиш учун Германияга боришар эди. Кейинги воқеалар бу ажараёнга тўсқинлик қилди.

Республикаимизга қизиқиш билан қараётган немис фирмалари билан алоқа ўрнатишни хоҳлаймиз, албатта. Мен, ҳатто, шундай схемани таклиф қиламан: турли тармоқларнинг экспертлар гуруҳини бизга юборишсин, улар бу ердаги вазиятни ўрганиб, Ўз юртига қайтиб боришгач, Германияда батафсил ҳисобот тақдим этишлари учун барча зарур шароитни яратиб берамиз. Мен республикаимизга қизиқиш жуда катта бўлишини, салмоқли, мафкурадан холи алоқалар бўлишини истайман.

2.2. Мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсати, инсонийлик ва эзгулик қонунларига асосланади.

1991 йил 19 -21-август кунлари рўй берган давлат тўнтариши сабабли мамлакат даҳшатли ҳалокат гирдобига ғарқ бўладиган ҳолатга келиб қолди. Ўзларини СССРда Фавқулодда ҳолат давлат комитети деб эълон қилган бир гуруҳ кимсалар миллионлаб одамларнинг бошига янгидан мисли кўрилмаган азоб-уқубатлар солмоқчи бўлишди. Бутун-бутун халқларнинг озодлигини, республикалар мустақиллигини яна кишанламоқчи бўлишди. Улар Иттифокдаги оғир, мураккаб вазиятдан фойдаланиб, Ўз нопок мақсадларига эришмоқчи бўлишди.

Нега деганда, Марказнинг бошқарави мутлақо заифлашиб, парокандалик ва саросимада қолди. Мамлакатни идора қилишга унинг қурби қолмади. Республикаларнинг мустақил давлат бўлишга интилаётгани

Мар-казда ўтирганларни кўрқитиб юборди. Ҳокимият қўлдан кетиб, ўзларининг ҳеч кимга керак бўлмай қолишини англаб қолишди.

Хуллас, улар унитар, Ўзбекча қилиб айсак, марказлаштирилган бутун ҳокимиятни, ҳукмронликнинг ҳаммасини ўзининг, яъни Марказ раҳбарларининг қўлида сақлаб қолишга ҳаракат қилишди.

Бўлиб ўтган бу воқеалар халқ хўжалигига, одамларимиз ҳаётига катта зарба берди. Шусиз ҳам жар ёқасга келиб қолган мамлакат қанчалик алғов-далғов бўлиб кетганига Москвада ўтаётган сессиялар, улардаги тортишув ва можаролар яққол мисолдир.

Давлат тўнтариши устидан қозонилган ғалаба айрим гуруҳларнинг бошини айлантириб қўйди. Айни вақтда ақл-идрок поймол қилинган умидларни тиклади. Лекин шу билан бирга, мулоҳаза, ўзаро ҳурмат ўрнини яна қонунсизлик, буйруқбозлик, бошқаларни менсимаслик, баъзан эса очикдан очик фитна ва қатағон аломатлари эгалляпти. Мамлакатда ҳамма ҳукмронлик, энг муҳим давлат лавозимларининг фақатгина битта, энг катта республика қўлига берилаётганининг гувоҳи бўляпмиз. Бундай ҳаракатлар ҳеч қачон яхшилиқка олиб келмаган ва олиб келмайди ҳам.

Мамлакатда яна қарама-қаршилик кучаяди, тушунмовчиликлар, низо кўпаяди. Оқибатда яна халқ азоб чекади, тинчлигини йўқотади.

Ҳар қандай оғир шароитдан фақат ҳамжихатлик, муроса, бир-бирига ишонч ва бардош билан чиқиб олиш мумкин. Бу менинг шахий фикрим.

Мамлакатда бугун мавжуд бўлган кескин қарама-қаршилик вазияти бир кунда пайдо болгани йўқ.

Ново-Огарёвода Иттифоқ шартномаси устида иш олиб борилаётган бир пайтда СССР Олий Кенгаши раҳбарларининг позицияси малум бўлди. Улар ҳар хил сиёсий ниқоблар остида давлатни, марказий бошқаравни эски ҳолича сақлаб қолишга, Иттифоқ шартномасини тайёрлаш ва имзолашда эса, Иттифоқ Олий Кенгашига энг олий, яъни ҳал қилувчи ҳуқуқлар берилишига ҳаракат қилишди.

Биз эса Иттифоқни фақат унинг таркибига кирувчи давлатларнинг тўлиқ мустақиллиги ва тенг ҳуқуқлилиги билан янгилаш мумкин, деган фикрда қатъий турдик. Асосий келишмовчилик мана шундан иборат эди

Республикалар Ўзлари хоҳлаган ваколатларни Иттифоққа эмас, балки Иттифоқ хоҳлаган ваколатларини республикаларга берармиш.

Иттифоқ органларини янгилашнинг бирмунча қоникарли йўллариини таклиф қилган "9 плюс 1" мурожаатига бўлган ҳужумларни эсланг. Ахир, ўша пайтда бу таклифлар Ўзаро келишувни таъминлайдиган тўғри йўл эди.

Менга Ҳиндистонда, тўнтаришдан бир кун олдин, мамлакатингизда ҳарбий тўнтариш бўлиши мумкинми, деб савол беришди. ўшанда мен, бизда ўнгдан ҳам, сўлдан ҳам хавф ва дўқ-пўписа бор, деб жавоб қайтардим. Бизни қутқарадиган ягона чора тезроқ мустақил давлатлар шартномасини имзолаш, дедим.

Консерваторлар, эскича фикрловчи кишилар Ўз мақсадларига етолмагач, давлат тўнтаришидек мудҳиш йўлга ўтишди. Бу қадам, аввало, Иттифоқ шартномаси имзоланишини барбод қилишга қаратилган эди. Бу мамлакат халқларини яна сиёсий ва ижтимоий парокандаликка, тўқнашувларга рўбарў қилиш деган гап эди. Шунинг учун менга бу ҳақда Ҳиндистонда хабар беришганида, хаёлимга келган биринчи фикр бу тўнтаришнинг умри қисқа, у қаллоблик, авантюра, деган фикр бўлди.

Тўнтаришнинг дастлабки соатлари ва кунларидан Ўзбекистон ва унинг раҳбарияти Ўз муносабатини қатъий малум қилди: бизнинг Ўз мақсадимиз ва ўз йўлимиз бор. Бу йўл халқимизнинг манфаатига мос йўлдир ва биз унга, нима бўлмасин, қафий амал қиламиз.

Шунга асосланиб, биз умумхалқ муҳокамасидан ўтган республикаимиз Давлат мустақиллиги декларацияси ҳамда конституциявий тузум принципларини чекинмай ҳимоя этиб келяпмиз.

Республика Президентининг халққа мурожаатида айтилганидек, Марказдан қандай кўрсатмалар келмасин, қандай ваъдалар берилмасин,

қандай чақириқ ва дўқ-пўписалар бўлмасин, ҳар қандай шароитда ҳам биз Ўзлигимизни, виждонимизни йўқотмаймиз, белгиланган сиёсий йўлимиздан қайтмаймиз.

Биз ҳар қандай сиёсий ва ижтимоий кучлар ўртасидаги келишмовчиликларни бартараф қилиш учун тинч вақтда куч ишлатишга ва айниқса, ҳарбий куч ишлатишга тамомила қарши чиқдик.

Президент фармони билан республика ҳудудида фавқулодда ҳолат комитети деб аталган сохта комитетнинг қонунга, Конституцияга хилоф фармон ва қарорлари бекор қилинди.

Бизнинг муносабатимиз ҳалол ва очиқ-ойдин эди. Биз халқдан ҳеч нарсани яширганимиз йўқ.

Шу фурсатдан фойдаланиб, иғволарга учмагани учун, юртимизда тинчлик ва осойишталикни сақлаб қолгани учун, бизни қўллаб-қувватлагани учун халқимизга чексиз миннатдорлик билдирамыз.

Яна бир масалага эътиборингизни қаратмоқчиман. Тўнтариш барбод бўлгани равшанлашгани сари дастлабки дақиқалардан бошлаб кўплар ўзларини оқлашга, яна кўкрагига уриб, ўзининг садоқатли эканини кўрсатишга киришди ва бу ҳол ҳозир ҳам давом этапти.

Бизнинг эса сиёсатимиз ўзгаргани йўқ. Ишончим комилки, бизнинг ҳеч ким олдида юзимиз қизармайди ва ҳеч кимга садоқатимизни исботлашга ҳожат йўқ. Биз учун энг муҳими доимо халқ манфаатла-рига хизмат қилиш, диёримизда яшаётган барча одамларга яхши турмуш шароитларини яратишдир.

Юртимиз бой, имкониятларимиз катта ва бой маданиятга эга. Бу ўлкада буюк мутафаккирлар вояга етган. Мана шундай заминдаги халқ, ҳар бир оила, ҳар бир киши, миллатидан қафи назар, бахтли яшашга ҳақлидир. Бу мақсадни амалга ошириш учун биз ҳамма нарсага тайёرمىз. Бу мақсадга етишнинг асосий шарти фуқаролар ҳамжиҳатлиги, миллий тотувлик, ҳаётнинг барча соҳаларида иқтисодий тадбиркорликка кенг эркинлик бериш билан бирга мустаҳкам тартиб-интизом ўрнатишдир.

Олий Кенгашимизнинг ўз фаолиятининг биринчи кунлариданоқ қабул қилган барча нормалари, Ўзбекистон ССР Президентининг фармонлари ва ҳукуматимиз қарорлари ана шу мақсадга, республиканинг иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан мустақил ривожланиш йўлига қаратилган. Мана шу Олий Кенгаш таркиби қабул қилган Республиканинг Давлат мустақиллиги декларацияси бунинг яққол далилидир.

Биз юқоридан бериладиган кўрсатмаларни, суверенитетимиз ва мустақиллигимиз янги Иттифоқ шартномаси билан қачон мустаҳкамланишини кутиб ўтирмасдан, дарҳол бу мақсадни амалда рўёбга чиқара бошладик. Бу ютуқларимизни биздан ҳеч ким тортиб ололмайди. Одамларнинг ижтимоий ҳимояланиш даражасини ошириш билан боғлиқ кўпгина вазифалар ҳал этилди. Уларнинг аксарияти тегишли қонунлар билан мустаҳкамланди. Президентнинг фармонларида ва ҳукумат қарорларида ўз ифодасини топди.

Гап ер участкалари ажратиб бериш, Ўзининг ёрдамчи хўжалигини юритиш ва якка тартибда уй-жой куриш учун одамларни барча зарур нарсалар уруғлик ва кўчат, чорва моли ва паррандалар, қурилиш материаллари билан таъминлаш тўғрисида боряпти. Бугун халқимизга шу нарсани аниқки, ўз олдимизга қўйган мақсад ва вазифаларга эришишнинг ягона йўли бор. У ҳам бўлса республиканинг мустақилликка эришишидир.

Мамлакат катта фалокат ёқасига, жар ёқасига келиб қолганини кўриб турибмиз. Халқ ўзининг эртанги кунига ишончини кундан кунга йўқотяпти. Одамлар ўзининг, оиласининг, бола-чақасининг тинчлигига кафолат истайди. Тўқис хотиржам ҳаёт талаб қиляпти. Бу истаклар, бу талаблар сафсатабозлик ва ваъдабозликлар остида кўмилиб кетяпти. Бизнинг халқимиз сабр-бардош, яхшилик, осойишталик, бошқа халқларга нисбатан хайрихоҳлик руҳида тарбияланган. Бу халқ бугун биздан ҳимоя талаб қиляпти, тинч-тотув ҳаёт, оғир меҳнатига яраша турмуш шароитлари талаб қиляпти. Бу ҳаққоний та-лабдир.

Хабарингиз бор, биз сўнгги пайтда Иттифоқ шартномасини имзолашни тезлаштириш тарафдори бўлиб келдик. Агар бу Иттифоқнинг конфедерация асосида ҳақиқатан ҳам тенг, мустақил давлатлар иттифоқи бўлишига ишонч бўлганда, биз бугунги кунда ҳам бу фикримиздан қайтмас эдик.

Аммо яна қайтариб айтаман, вазият жуда тез ўзгариб бормоқда. Мен бугун мазкур сессия иштирокчиларигагина эмас, бутун халқимизга ҳам мурожаат қилиб айтмоқчиман: Ўзбекистон раҳбарияти ҳеч қачон, қандай иттифоқ бўлмасин, ким билан иттифоқ бўлмасин, қандай шароит бўлмасин, иккинчи даражали ролга рози бўлмайди, бунга йўл ҳам қўймайди. Тенглар ичида тенг бўлиш халқимизнинг асрий орзусидир.

Шунинг учун биз ўз мустақиллигимизни янада мустаҳкамлаш йўлида янги қадамлар қўйишимиз шарт. Ўзбекистон давлат мустақиллиги декларацияси қабул қилиниши қаторида Ўзбекистон Ички ишлар вазирлиги, Давлат хавфсизлиги комитетининг республика қарамоғига ўтиши, СССР Ички ишлар вазирлигининг юртимиздаги қўшинлари республика Президентиға бўйсундирилиши, ҳуқуқ-тартибот органларида, Ички ишлар вазирлигининг ҳамда Туркистон ҳарбий округининг Ўзбекистонда жойлашган қўшинларида партия ташкилотларининг тугатилиши ана шундай биринчи қадамлардир.

Биз билан самимий дўстлик алоқаларини, тенг ва ўзаро фойдали ҳамкорликни ўрнатмоқчи бўлган барча кишилар бу тадбирларимизни тўғри тушунишини хоҳлайман. Бу мамлакатимиздаги бошқа халқлар билан алоқаларни мутлақо узиш деган гап эмас. Хусусан, бир-бирига пайванд бўлиб кетган халқлар яшайдиган Ўрта Осиё шароитида буни тасаввур қилиб ҳам бўлмайди. Ўзбекистоннинг Қозоғистон, Туркменистон, Тожикистон, Қирғизистон халқлари билан минг йиллик муштарак тарихи ва маданияти, кавм-қариндошлиги, умумий орзу-умидлари бор. Уларни ҳеч қандай куч бир-биридан ажратолмайди.

Биз бу алоқаларни, бу ҳамкорликни бундан кейин ҳам мустақил давлатлар ҳамкорлиги сифатида ривожлантирмоқчимиз. Беш республика раҳбарларининг Тошкентда бўлиб ўтган учрашувида қабул қилинган қарорларини оғишмай амалга оширамыз. Минтақада яшовчи барча аҳолиларнинг ҳаётига ва тинч-тотувлигига таъсир қилувчи мураккаб экологик, иқтисодий, ижтимоий муаммоларни фақат биргаликда ҳал эта олишимизга ишончимиз комил.

Мана шу шароитга, сабабларга асосланиб, халқимиз хоҳиш-иродасини бажо келтириб, Олий Кенгаш диққатига фақат бир масалани қўймоқчиман: Ўзбекистоннинг мустақиллиги ҳақидаги қонунни муҳофаза этиш ва уни қабул қилишни тақлиф этаман.

Бу қонунда қадимий ва янгиланаётган диёримизда истиқомат қилаётган барча кишиларнинг хоҳиш-иродаси ўз ифодасини топган. Халқимизнинг бу эзгу хоҳиш-иродаси биз учун муқаддасдир.

Сўзимнинг охирида Ўзбекистоннинг мустақиллиги эълон қилиниши муносабати билан унинг ҳудудида яшовчи бирон-бир фуқаронинг миллатига қараб камситилишига йўл қўйилмаслигини яна бир қарра ишонтириб айтишни ўзимнинг Президентлик бурчим деб биламан.

Республикамызда истиқомат қилувчи барча миллат вакилларининг конституциявий ҳуқуқларини муҳофаза этиш, уларнинг маданияти, миллий урф-одатлари ривожланишига, она тилида сўзлашиши ва ўқишига барча шароитларни яратиш учун бор имкониятлар ишга солинади. Мустақил Ўзбекистоннинг сиёсати инсонийлик, эзгулик қонунларига асосланади ҳамда фуқаролар осойишталиги ва миллий муроса сиёсати бўлиб қолади.

2.3 Ўзбекистон дунё харитасидан ўзига хос муносиб жой олди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари IX сессиясидаги маъруза 1992-йил 4-январ

Авваламбор, сиз азизларга, сизлар орқали бутун халқимизга менга билдирган ишончингиз учун самимий раҳматлар айтаман.

Мана, 1992-йилга катта ишонч, умид билан қадам қўйдик. Ана шу умид ва ишончининг замини нима? Бу саволга жавоб бериш учун босиб ўтилган йўлга, кечаги кунимизга назар солиш керак. Айниқса, 1991-йилдаги силжишлар, тарихий, унутилмас воқеалар замирида Олий Кенгаш билан биргаликда иқтисодий, ижтимоий, маънавий ва сиёсий соҳаларда қилган айрим ишларимизни эслатиб ўтмоқчиман.

Биринчи, маънавий ҳаётимизда уйғониш юз берди. Тарихни тикладик. Она тилимизни англадик. Улуғ боболаримиз руҳини шод этдик. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир сингари халқ жигарбандларининг номи, иззат-икроми, ҳурмати ўз жойига қўйилди. Удумларимиз, кадриятларимизга қайтдик. Юртимизга Наврўз кириб келди. Рамазон, Қурбон ҳайитларига етдик. Динга муносабатимиз ўзгарди. Ўртадаги тушунмовчилик, қарама-қаршилик йўқолди. Бунинг ўрнига ҳамкорлик, ҳамжиҳатликка ўтдик. Ошкоралик, демократия йўлида биринчи, лекин дадил қадамлар қўйдик.

Бир сўз билан айтганда, ўзлигимизни англадик. Аниқроқ қилиб айтсам, ўзлигимизга қайтдик. Халқимизда миллий ғурур учун белни боғлаб, дўппини дол қўйиб юриш учун замин яратдик.

Иккинчи, сиёсий йўлда бурилиш бўлди. Неча йиллик орзу-умидларимиз рўёбга чиқди. Мана шу ерда сизлар билан Мустақиллик декларациясини қабул қилдик. Кейин Мустақиллик қонунини эълон этдик. Ўшанда халқи-мизнинг хоҳиш-иродаси ифода қилинганини 29-декабрда ўтказилган референдум исботлаб берди.

Мустақиллик бизга нима беришини билардик. Ўз тақдиримиз, фарзандларимиз келажагини ўзимиз ҳал этиш имконига эга бўлдик. Ўз еримиз, бойликларимизга соҳиблик қила бошладик. Қисқа вақт ичида мустақилликнинг неъматларини татиб кўрдик. Мустақиллик туфайли дунёга, жаҳонга чиқдик. Қарийб юз йилдан бери ёпиб қўйилган чегаралар

очилди, ватандошларимиз билан юз кўришдик. Қисқа қилиб айтганда, жаҳон жамоаси Ўзбекистонни, бизнинг Ватанимизни кучоқ очиб қабиил қилди. Дунё харитасида энди катта ҳарфлар билан "ЎЗБЕКИСТОН" деб ёзиб қўйиладиган бўлди.

Ҳозиргача дунёнинг ўттиз мамлакати Ўзбекистон Республикасини таниди, тан олди. Туркия, Америка Қўшма Штатлари, Канада, Япония, Буюк Британия, Саудия Арабистони, Эрон, Покистон, Ҳиндистон, Хитой сингари йирик давлатлар ана шулар жумласидандир. Бу ишонч руҳимизни кўтарди, келажакка йўлимизни очиб берди.

Собиқ Иттифоқ доирасидаги мустақил республикалар билан ҳам қайта қуриш даврида узилган ришталарни боғладик. Яхши муносабатлар ўрнатдик. Россия, Украина, Беларус ва бошқа давлатлар билан дўстона алоқаларни мустаҳкамладик.

Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон қондош-қариндош қўшниларимиз билан янада яқинроқ бўлдик. Бугун шуни комил ишонч билан айтишим мумкинки, мустақил давлатлар давраида Ўзбекистон ўзининг ўрнини эгаллади. Ўзбекистон тенгларао тенг бўлди. Ана шунинг ўзи ҳам умид юлдузидир.

Учинчи, иқтисодий соҳада бурилиш бошланди. Фақат 1991-йилнинг ўзида бозор иқтисодиётига ўтиш учун бир қанча иш қилдик. Сизларнинг иштирокингизда мулкчилик, тадбиркорлик, чет эл мамлакатлари билан савдо-сотиқ ҳамда инвестициялар ҳақида ва бошқа қанчадан қанча қонунлар қабул қилдик. Иқтисодий эркинлик, корхоналар, хўжаликларга эркинлик, фермерларни қўллаб-қувватлаш, шахсий томорқа эгаларига ёрдам бериш бўйича фармонлар чиқарилди. Қаранг, шахсий мулк пайдо бўлди. Тижорат ривожлана бошлади. Хорижий мамлакатлар кўмагида қўшма корхоналар кўпаймоқда. Банк системаси бўйича ҳам жаҳонга чиқилди.

Дунё ишбилармонлари учун юртимизда шароит яратдик. Ўзбекистон ўзининг олтин хазинасига эга бўлди. Мамлакат халқини ўзи бошқариш ва боқиш масаласини Ўзбекистон ўзи ҳал қила бошлади. Оддий фуқароларга,

хар бир оилага ўз ризқ-рўзини таъминлашга кўмак беришда биринчи қадамларни қўйдик. Бугун республикамизда, шаҳарда ҳам, қишлоқда ҳам дадил ҳаракат йўли очилди. Эртанги кунга умид бор. Бу эса ўз самарасини албатта беради.

Тўртинчи, ижтимоий адолат ўз жойига туша бошлади. Одамларни меҳнати натижасидан рози қилиш йўли тutilмоқда. Муҳтож, кўп болали, қаровсиз қолган оилаларга, қариялар ва ёшларимизга ёрдам қўли чўзилди. Фақат куни кеча қабул қилинган фармон билан қанча талабалар, саломатлик посбонлари, заҳматкаш муаллимларнинг ташвишларини бироз бўлсада, енгил қилдик. Одамлар ер олди. Қурилиш учун имконият берилди. Бир йилда 700 минг янги оила, хонадон пайдо бўлди. Буни фахрланмасдан айтиш мумкин эмас.

Ўзини адолатли деб келган, лекин ўта адоласиз бўлган Марказ Ўзбекистонга, ўзбек халқига қанча тамға босмади, қанча маломат тошлари отилмади. Лекин маҳкам туриб адолатга эришдик. Ўзбек номини бадном қилиш ҳаракатларига зарба бердик. Бугун мана шу минбардан сизларга ёруғ юз билан айтаманки, "пахта иши" билан қамалганларнинг ҳаммаси афв этилди.

Бешинчи, халқимизга минг раҳмат айтмоқчиман: фуқаролар ва миллатлар ўртасидаги тотувлик, тенглик, осойишталикни сақлаб, мустаҳкамлаб турибди. Дини, эътиқоди, миллатига қараб ажратиш фалокат эканини, офат эканини, у ҳаммани жарга қулатишини одамлар тушуниб олишди. Шунинг учун ҳам уларга яна бир карра раҳмат дейман. Қилинган ишлар ҳақида сиз халқ вакиллари, бутун эл-юртимиз олдида ҳисоб берар эканман, бошлаган хайрли қадамларимизга асосланиб, авваламбор, халқимизни ҳозир бошидан кечираётган катта қийинчиликлар, синовлардан чиқарадиган йўл тўғрисида, одамларимизнинг умидини, ишончини оқлайдиган фаровон ва эркин ҳаётга эришиш учун энг муҳим чоратadbирлар ҳақида бугун гапиришимиз керак.

Ўз сиёсатимни яна бир марта сиз билан келишиб олмоқчиман. Хўш, биз қайси йўлдан борамиз? Унинг йўналишлари нималардан иборат?

Биринчидан. Юзага келган вазиятни, бугунги ҳаётни ҳисобга олиб, халқимиз иқтисодий барқарорликни таъминлаш чорасини кутяпти. Эски тузум асорати, касофати туфайли бугун халқимиз оғир аҳволга тушиб қолди. Уни ёруғ ҳаётга етказиш ҳозирги кундаги энг асосий ва долзарб вазифаларимиздан биридир. Адолат нуқтайи назаридан қараганда ҳам кўп болали оилалар, ноқиронлар, бозор иқтисоди зарбаси остида қолганлар, ўзини ўнглаб ололмаётганлар, хуллас ёрдамга, мададга муҳтожларни Президент ўз паноҳига олиши шарт, деб ҳисоблайман. Халқни озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш чоралари кўрилади. Бу соҳада талон тизими сақлаб турилади. Унга риоя қилиш устидан қаттиқ назорат ўрнатилади.

Ички бозорни ҳимоя қилиш мақсадида купондан фойдаланамиз. Сир эмас, айрим республикаларда эркин нархларга ўтилиши, чегаралар йўқлиги туфайли бизда ҳам нарх-наво осмонга чиқиб кетяпти. Шунга қарамасдан, биз кун кечириш учун энг зарур маҳсулотлардан 12 хилининг нархини аввалги ҳолида ушлаб туришга қарор қилдик. Нон, унр шакар, мой ва ҳоказолар шулар жумласидандир.

Иккинчидан. Тинчлик, тотувлик, осойишталикни сақлаш Президентнинг бош вазифасидир. Президент тинчлик, тотувлик кўрғонининг меъмори бўлиши керак, деб ҳисоблайман. Қаердаки тинчликка путур етса, халқ осойишталиги хавф остида қолса, ўша жойда Президент посбон бўлиши даркор.

Ҳозирги даврда халқимизни катта ташвишга солаётган нарса бу жинойтчиликнинг ўсишидир. Шу сабабли бугун Ўзбекистоннинг бу иллатга қарши кураш дастури устида ишляпмиз. Одам ўлдириш, талон-торожлик, ўғрилик, порахўрлик, чайқовчиликнинг ҳар қандай кўринишига барҳам бериш чораларини кўрамиз. Бунинг учун қатъий интизом талаб этилади.

Учинчидан. Фуқаролар ва миллатлараро тинчликни сақлаш. Миллати, дини, этиқодидан қатъий назар, ҳар бир кишининг шахс ва виждон

эркинлиги таъминланади. Унинг миллатига, тилига ва маданиятига ҳурмат кўрсатилади. Худо кўрсатмасин, бир йигит йиқилса, она йиқилади, ота йиқилади, оила мотамга ботади, қишлоқ йиғлайди. Ўн йигит йиқилсачи? Юз йигит йиқилсачи? Ахир, баъзи минтақаларда миллий низолар туфайли келинчаклар бева қолмоқда, оналар "болам!" деб фарёд чекапти. Йўқ, бунга йўл қўйиш мумкин эмас ва йўл қўймаймиз ҳам!

Тўртинчидан. Оёқ-қўли боғланган киши қаноти синган қушдир. Эркинлик эса тараққиётнинг яккаю ягона йўлидир. Шу сабабдан менинг яна бир муҳим мақсадим эркинлик бериш ва ана шу эркинликни муҳофаза қилишдир. Биринчи галда тадбиркорликка, корхоналар ва хўжаликларга эркинлик беришдир. Уларни ҳар қандай тазийқдан қутқарамиз. Мулкчиликнинг барча шаклларига тенг шароит ва имкон яратилади. Хорижий шериклар билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатилади. Қўшма корхоналар кўпаяди. Юртимизга чет эл сармояси жалб этилади. Замонавий технологияни олиб кириш йўлидан борамиз.

Халқимизни озиқ-овқат билан таъминлаш учун, умуман, халқ хўжалигимизни тангликдан чиқариш сиёсатини татбиқ қилишда, авваламбор, қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантиришга устувор аҳамият беришимиз зарур.

Бешинчидан. Маънавий ҳаётимизда бошланган ишларни давом эттирамиз. Ошкоралик таъминланади. Матбуот, радио, телевидение воситасида одамларнинг маънавий эҳтиёжларини қондиришга эришиш тадбирларини кўрамиз. Бу йўлдаги ҳамма тўсиқлар, тазийқлар олиб ташланади. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида маданият, санъат, адабиёт оғир аҳволга тушди. Уларни иқтисодий зарбадан асраб қолишни Президент ўз бўйнига олиши керак, деб ҳисоблайман. Тарихга, меросимизга муносабатни амалий изга кўчириш лозим. Дарсликлардан тортиб оддий ўқув китобларигача ҳақиқат ёзилиши шарт. Бу бизнинг ота-боболаримиз руҳи олдидаги қарзимиздир.

Олтинчидан. Келажак бугундан бошланади. Ҳозир тарбия масаласига эътибор қилинмаса, келажак бой берилади. Тарбиядан ҳеч нарсани аямаймиз.

Маънавий ва ахлоқий покланиш, имон, инсоф, диёнат, ор-номус, меҳроқибат ва шу каби чинакам инсоний фазилатлар Ўз-ўзидан келмайди. Ҳаммасининг заминида тарбия ётади. Шу боисдан тарбиячиларга, ўқитувчиларимизга, ўқув юртлари домлалари, профессорларига моддий ва маънавий ёрдамимизни сира аямаслигимиз керак. Биз тарбия ҳақида ўйлар эканмиз, ёшларнинг кек-саларга ҳурмати юксак бўлиши таомилини йўқотмайлик. Шу нуқтаи назардан ҳукумат Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларини қарамоғига тўла олиши, ҳимоя қилиши, уларнинг қадрини жойига қўйиши шарт, деб ҳисоб-лайман.

Шу ўринда соғлиқни сақлаш масаласини ҳам айтиб ўтмоқчиман. Давлат бу соҳани ўз қарамоғида сақлайди, моддий таъминот базасини мустаҳкамлайди. Биз бу соҳада болаларимиз, ота-оналаримиз тақдири учун қайғураётган фидоий кишиларни ҳурмат қилишимиз, уларга кўмак беришимиз зарур.

Еттинчидан. Жаҳонга, бутун дунёга олиб чиқадиган йўлимизни кенгайтирамыз. Сизларга маълум, тараққий этган мамлакатлар учта муҳим масалага эътибор беришмоқда: инсон ҳуқуқлари, демократия ва сармоя учун кафолат масаласи. Биз ана шу масалаларни эътиборда тутиб, Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлиш чораларини кўряпмиз.

Саккизинчидан. Биз кўппартиявийлик тизимига ўрганишимиз керак. Бу юз, икки юзта партия дегани эмас, албатта. Қолаверса, мақсад партия бўлиб халқни парчалаб юбориш эмас. Аксинча, партиялар тўртта бўлар, бешта бўлар, лекин улар кўча ва майдонларда жанжал қилмасдан, мана шу ерда, парламентда баҳслашиб, тортишиб, халққа фойдали фикрни қўллашга ўрганиши керак. Биз онгимизни ана шунга мослаштиришимиз даркор, бу йўлда қандай тўсиқлар бўлса, олиб ташлайлик. Бундан кейин кўп сайловлар бўлади. Аммо бизда сайлов пайтида гуруҳларга бўлиниш, сайловдан кейин

эса бир-биридан ўч олишдек ярамас иллат бор. Бунинг охири яхшиликка олиб бормайди.

Тўққизинчидан. Эски тузумлардан бизга нураб, вайрон бўлган бошқа тизим мерос қолди. Ана шу вайрона ўрнида ўзимизнинг бинони тезроқ тиклашимиз зарур. Бунда биз нимани кўзда тутамиз? Мақсадимиз қандай бўлади? Хўжалик, ташкилот, фуқароларга эркинлик берилди. Демак, уларни тепадан туриб бошқариш ортиқча. Хўш, бошқарув ҳокимияти энди нима қилади? Хўжалик ишларига аралашмасдан, ўз ишини бажариши керак. Яъни, ишлаб чиқаришда самарали шароит яратиб бериш, халқни ҳимоя қилиш, адолат, ҳақиқат ўрнатиш йўлини, етим-есирлар, ногиронларнинг бошини си-лаш, келажак ҳаётимиз ҳақида бош қотиришни Ўзининг асосий вазифаси деб билиши лозим.

Ўнинчидан. Юқорида айтилган ва сайлов арафасида баён қилинган масалаларни амалга ошириш учун Сизларга, халқ ноиблари, миллат вакилларига суянаман. Халқдан узоқлашмай, унинг орасида тез-тез бўлиб, дардини, ташвишини ўз юрагимдан ўтказиб туришим шарт, деб биламан. Халқ билан бирга бўлиш эса унинг ҳаёти, унинг турмуши, унинг дарди билан бирга бўлишдир.

III БОБ. ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК ВА ТАШҚИ СИЁСАТ МАСАЛАЛАРИ.

3.1. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик масалалари

Ўзбекистоннинг мустақил ривожланишидаги ўтган қисқа тарихий даврда республикани суверен давлат сифатида қарор топтириш юзасидан улкан ишлар амалга оширилди. Ҳозир Ўзбекистонни 165 давлат тан олган. Дунёдаги 120 дан ортиқ мамлакат билан расмий дипломатия муносабатлари ўрнатилган. Тошкентда 35 мамлакат ўз элчихонасини очган.

Бугунги кунда Ўзбекистон тўла ҳуқуқли асосда энг обрўли ва нуфузли халқаро ташкилотлар таркибига кирган бўлиб, барча қитъалардаги ўнлаб мамлакатлар билан дўстона алоқаларни ривожлантириб бормоқда. Энг йирик банк ва молия органлари, нодавлат ва ноҳукумат ташкилотлари билан яқиндан ҳамкорлик қилмоқда. Республикада 88 та чет давлат ваколатхоналари рўйхатдан ўтган, 24 та ҳукуматлараро ташкилот ва 13 та ноҳукумат ташкилоти ишлаб турибди. Ўтган йиллар мобайнида республика кўплаб жуда муҳим халқаро конвенцияларга қўшилди.

Ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқаларни шакллантиришда Ўзбекистон ўз мустақиллигининг дастлабки йилларидаёқ ишлаб чиқилган қуйидаги асосий тамойилларга амал қилмоқда.

Биринчидан, ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олган ҳолда давлат миллий манфаатларининг устунлиги;

Иккинчидан, тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик;

Учинчидан, мафкуравий қарашлардан қатъи назар ҳамкорлик учун очиқлик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик;

Тўртинчидан, халқаро ҳуқуқ нормаларининг давлат ички нормаларидан устуворлиги;

Бешинчидан, ташқи алоқаларни ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама

келишувлар

асосида ривожлантириш.

Биз ташқи алоқаларни халқаро муносабатларнинг турли йўналишлари бўйича муваффақиятли ривожлантиришни хавфсизлик ва барқарорликнинг кафолати деб биламиз. Ўзбекистон дунё учун очиқ. Биз ҳам дунёнинг Ўзбекистонга жуда катта қизиқиш билан қараётганлигини ҳис этмоқдамиз. Бу эса Ўзбекистоннинг барқарор ривожланиши учун энг яхши кафолатдир. Бунини биз Ўзбекистон капитал сарфлаш нуқтаи назаридан ҳам, дунё миқёсидаги кенг қамровли хавфсизликнинг таркибий қисми сифатида минтақада барқарорликни таъминлаш нуқтаи назаридан ҳам борган сари эътиборга сазовор бўлиб бораётганлигининг далили деб биламиз.

Биз жаҳон ҳамжамияти билан кенг кўламда интеграциялашган замонавий демократик давлатни куришдан иборат стратегик вазифани ҳал қилар эканмиз, жаҳон ҳамжамиятининг ўзи бугунги кунда серқирра бўлиб бораётганлигини жуда яхши тушунамиз. XX аср охирида дунёда жўғрофий-сий аҳамияти ва кўлами жиҳатидан ноёб ўзгаришлар рўй бермоқда. Бу ўзгаришлар бетакрор. Улар нафақат мамлакатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда вужудга келган қарашлар ва уларнинг механизмларини чуқур ўйлаб кўришни, балки кўп жиҳатдан қайта баҳолашни ҳам талаб қилади. "Совуқ уруш" даврида халқаро муносабатларга асос бўлган кўп қоидалар, тамойил ва ғояларни тубдан қайта кўриб чиқиш талаб қилинмоқда. Бутун дунё яхлит ва бир-бирига боғлиқ тизим бўлиб бормоқда, унда ўзи-ўзидан қаноатланишга ва маҳдудликка ўрин йўқ. Бу ҳол ҳозирги халқаро муносабатларни шакллантирганда, халқаро тузилмалар билан ўзаро алоқаларда ва уларнинг фаолиятида иштирок этганда мутлақо янгича ёндашувларни ишлаб чиқишни зарур қилиб қўймоқда.

XXI аср, шубҳасиз, халқаро муносабатларда бутун дунё камраб олинган аср бўлади. Бундай шароитда интеграция жараёнини, халқаро институтлар ва ташкилотларда суверен давлатларнинг иштирок этишини кенгайтириш жараёнини фақат тарих тақозоси деб эмас, балки айрим минтақалар кўламида ҳам, шунингдек, умуман - бутун сайёрамиз кўламида

ҳам собитқадамлик, барқарорликнинг қудратли омили деб ҳисобламоқ зарур.

Бу ҳолда масала халқаро интеграция жараёнларида қатнашиш ёки қатнашмаслик тарзида қўйилмайди. Янги мустақил давлат бўлган Ўзбекистон учун, энг аввало, ташқи сиёсатнинг оқилона мақбулликка ҳамда давлатимиз, жамият ва инсоннинг узоқни кўзловчи манфаатларига асосланадиган энг муҳим тамойилларига қатъий риоя этиш улкан аҳамият касб этмоқда.

Биз учун мустақиллик - ўз эркинлигимизни англашгина эмас, балки аввало ўз ҳаётимизни ўз иродамиз билан ва миллий манфаатларимизни кўзлаган ҳолда ташкил этиш, ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қуриш ҳуқуқидир. Шу боис ўз-ўзидан аёнки, агар интеграция мамлакатимизнинг озодлиги, мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини чеклаб қўйса ёки қандайдир мафкуравий мажбуриятлар билан боғланса, у ҳолда четдан олиб келинадиган ҳар қандай интеграция биз учун номақбул.

Интеграция ҳақида гапирар эканмиз, манфаатлар бирикувининг хилма-хил механизмлари ва шакллари ҳамда интеграция турлари мавжудлигига асосланамиз. Бунга шерикчилик ва ҳамкорлик қилишга интилаётган мамлакатларнинг бошланғич шарт-шароитлари турличалиги сабабдир. Ўзбекистон бир вақтнинг ўзида турли даражаларда - дунё миқёсида ва минтақа кўламида - интеграция жараёнларида қатнашса-да, аммо бир муҳим қоидага: бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка амал қилади. Биз бир субъект билан шерикчиликнинг мустаҳкамланиши бошқалар билан шерикчилик муносабатларининг заифлашувиغا олиб келишига қаршимиз. Шу сабабли Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашуви серқирра жараёндир.

Биз мамлакатимиз иқтисодий жиҳатдан ривожланган бозор тизимига эга бўлган демократик давлат ҳақидаги ҳозирги замон тушунчаларига мос келган тақдирдагина жаҳон ҳамжамиятига киришимиз мумкинлигига

асосланамиз. Айни чоғда мамлакат жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик ўрнатган тақдирдагина, яъни халқаро меҳнат тақсимоотида ўзининг муносиб ўрнини топганда, минтақа ва бутун дунё хавфсизлик тизимларини барпо этишда фаол иштирок этгандагина уни замонавийлаштириш мумкин бўлади.

Ўзбекистоннинг халқаро муносабатларнинг турли субъектлари билан алоқалари қанчалик чуқур ва кенг бўлса, улар билан муносабатларда ноаниқликлар, ётсирашлар, муаммолар ва ҳал қилинмаган масалалар, кутилмаган воқеа-ҳодисалар шунчалик кам бўлади. Худди шу нарса хавфсизликка солинаётган таҳдидларни бартараф этиш ва барқарор ривожланишни таъминлашнинг зарур шартидир.

Қолаверса, биз мамлакатлар ва давлатларнинг хавфсизлик даражаси уларнинг интеграция жараёнларида қатнашиш даражасига бевосита боғлиқ деб ҳисоблаймиз. Мамлакат қанчалик интеграция алоқалари билан боғланган бўлса, унинг хавфсизлигига таҳдид шунчалик кам бўлади.

Биз жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашув ҳақида гапирганимизда, энг аввало, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти фаолиятида иштирок этишимизни назарда тутамиз. 1997 йил 2 мартда Ўзбекистон БМТга аъзо бўлганлигига беш йил тўлди. Биз ўзимизнинг бундай обрўли халқаро ташкилот ишидаги иштирокимизни Марказий Осиё минтақасида хавфсизлик, тинчлик ва тотувликни таъминлашнинг кескин муаммоларига жаҳон жамоатчилиги эътиборини қаратиш имконияти деб биламиз. Ҳозирги пайтда умумий хавфсизлик муаммосига алоқадор бўлган халқаро ташкилотлар ғоят хилма-хил бўлишига қарамай, фақат БМТгина хавфсизликни сақлаш ва таъминлашга хизмат қиладиган - олдини олишга қаратилган дипломатиядан тортиб то тинчлик ўрнатишга қаратилган операцияларда қатнашишгача бўлган воситаларнинг ҳаммасига эга.

Ўзбекистоннинг ташаббуси билан ва БМТ раҳнамолигида 1995 йили Тошкентда Марказий Осиёда минтақавий хавфсизлик муаммоларига бағишланган халқаро семинар муваффақиятли ўтди. Унда 20 та халқаро

ташкилот ва жаҳоннинг 30 дан ортиқ мамлакати, шу жумладан АҚШ, ГФР, Франция, Буюк Британия, Россия, Япония, Хитой, Ҳиндистон, Покистон, Эрон ва бошқа давлатларнинг дипломатия ҳамда ҳукумат вакиллари иштирок этишди.

Бизнинг БМТ билан муносабатимиз халқаро жамоатчиликдан ёрдам ва мадад олиш истагимиздан кўра (гарчи бугунги кунда бу ҳам жуда катта аҳамиятга эга бўлса-да), кўпроқ БМТ саъй-ҳаракатлари муваффақиятли амалга оширилишига, унинг фаолияти янги мазмун билан бойишига кўмаклашишга интилишга асосланади. Жаҳондаги жўғрофий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши янги минг йилликда БМТ таркибий тузилиши ва БМТ фаолиятини такомиллаштиришни ҳам талаб қилмоқда. Дунёда бир қатор давлатлар пайдо бўлдики, бу давлатлар қудратли ва жаҳон сиёсати кўламидаги таъсири ортиб бораётганлиги туфайли Хавфсизлик Кенгашининг доимий аъзолари бўлиши мумкин. Айни вақтда БМТнинг тузилмасигина эмас, балки унинг амал қилиши, иш тартиби ва ҳаракатларни амалга ошириши ҳам буюк давлатларнинг таъсир доиралар учун эски кураш таъсиридан ҳали қутула олгани йўқ. БМТнинг минтақавий можароларни тартибга солиш юзасидан амалга ошираётган тинчлик ўрнатиш йўлидаги ишлар ҳамма вақт ҳам муваффақиятли бўлмаётганлигини қисман шу билан изоҳлаш мумкин.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон табиатан жаҳоншумул ва универсал бўлган бу ташкилотнинг таркибий тузилиши ва фаолиятини такомиллаштиришни бундан буён ҳам фаол ёқлаб чиқаверади.

Шу ўринда БМТнинг интеграция соҳасидаги имкониятлари ғоят улканлигини ва унинг ихтисослаштирилган ташкилотлари бу имкониятларнинг ташкил этувчилари ҳисобланишини алоҳида таъкидлаш лозим. Ўзбекистон мазкур ташкилотлар билан бугунги куннинг ўзидаёқ самарали ҳамкорликни ривожлантирмоқда. БМТ доирасида жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашувни БМТнинг ихтисослашган муассасалари - ЮНЕСКО, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Халқаро

меҳнат ташкилоти, ЮНКТАД, ЮНИСЕФ ва бошқалар билан кенг ҳамкорлик қилиш маъносида тушунамиз.

Иқтисодий ислохотларни амалга оширишга, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашувини таъминлашга халқаро молиявий, иқтисодий ташкилотлар - Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Халқаро молия корпорацияси, Европа тикланиш ва тараққиёт банки ва бошқалар ҳам катта ёрдам кўрсатмоқда. Биз мамлакатимизнинг ҳар йили Давос шаҳрида ўтадиган Жаҳон иқтисодий анжумани ишида қатнашиши катта аҳамиятга эга деб биламиз. Анжуманда қатнашиш Ўзбекистонни ва унинг имкониятларини таништириш, чет эл инвестицияларини жалб этиш учун муҳим аҳамиятга молик.

Жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашувнинг таркибий қисми давлатларнинг турли минтақавий бирлашмалари билан алоқаларни ривожлантиришдан иборат. Ўзбекистон минтақавий халқаро ташкилотлар, чунончи, Европа Иттифоқи, ЕХХТ, НАТО, ЭКО, ОИК, Қўшилмаслик ҳаракати ва бошқалар билан ҳам самарали ҳамкорлик қилмоқда.

Булар орасида Европа Иттифоқи алоҳида ўрин тутади. 1996 йилда Европа Иттифоқи билан Ўзбекистон ўртасидаги муносабатларни ривожлантиришда бир қанча муҳим ишлар амалга оширилди.

Февраль ойида Европа Иттифоқи Кенгаши шерикчилик ва ҳамкорлик тўғрисида Битим тузиш юзасидан Ўзбекистон билан ташқи ишлар вазирлиги даражасида музокаралар бошлаш ҳақида қарор қабул қилди, июль ойида эса Флоренцияда Битим имзоланди. Ўзбекистон советлардан кейинги маконда Россиядан сўнг иккинчи бўлиб Европа Иттифоқи билан шерикчилик ва ҳамкорлик тўғрисида Битим имзолади.

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг Европа йўналиши анча кенгайди - ушбу йўналиш Европадаги айрим мамлакатлар билан ҳамкорлик қилишни ҳам, шунингдек, бутун Европа қитъасини ҳам ўз ичига олади. Бу қитъанинг ўз, минтақавий, Европага хос интеграцияси муваффақиятли амалга оширилмоқда.

Европа Иттифоқи билан шерикчилик ва ҳамкорликни биз Ўзбекистоннинг хавфсизлиги ва тараққиётини таъминлашга қўшилган яна бир ҳисса деб ҳисоблаймиз. Чунки бу шерикчилик иқтисодий, маданий, илмий соҳалар билан бир қаторда, сиёсий соҳани ҳам назарда тутди. Бу ҳужжат ҳамкорлик қилишнинг мутлақо янги босқичини бошлаб беради, Ўзбекистон, Европа Иттифоқи ва унга аъзо бўлган мамлакатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ҳуқуқий негизини яратади, иқтисодий, илмий-техникавий, маданий алоқалар учун кенг имкониятлар очади, мунтазам сиёсий мулоқот учун институционал асос яратади.

Имзоланган битим иккала томоннинг ҳам фаол шерикчилик қилиш учун асос яратишга интилаётганидангина далолат бериб қолмайди. Мазкур Битим Ўзбекистонда демократик жамият муваффақиятли қурилаётганлигини, халқларимизни инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, фуқаролик эркинликлари ва ҳуқуқий давлат сингари умумий қадриятлар бирлаштириб турганлигини яққол тасдиқлайди.

Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти (ЕХХТ) билан самарали ҳамкорлик қилаётганимизни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Бу ҳамкорлик даражаси ЕХХТ билан биргаликда амалга оширилаётган тадбирларда ва бу ташкилот расмий мансабдор шахсларининг Ўзбекистонга ташрифида яққол кўзга ташланмоқда.

1996 йил декабрида Лиссабон саммитида иштирок этганимиз Ўзбекистоннинг ЕХХТ билан муносабатларини ривожлантиришда салмоқли воқеа бўлиб қолди. Мазкур анжуман доирасида Ўзбекистон хавфсизлик муаммосига доир ўз қарашларини баён этиш ҳуқуқига ва имкониятига эга бўлди. Бизнинг ЕХХТнинг Марказий Осиёдаги фаолиятини кучайтиришга оид даъватимиз тушуниб қабул қилинди ва у Лиссабон декларациясида ҳужжатлаштирилди. Бу аслида ЕХХТ ўз ҳужжатларида мазкур минтақада барқарорликни қўллаб-қувватлаш ва можароларнинг олдини олиш ниятини баён этган биринчи ҳодиса бўлди. Хавфсизлик, шу жумладан Европадаги хавфсизлик ҳам чегара билмаслиги бугун ҳеч кимда шубҳа туғдирмайди.

Лиссабонда ХХІ аср арафасида ялпи хавфсизликнинг модели хусусида олиб борилган мунозаралар жараёнида биз хавфсизликнинг бўлинмаслиги ҳақидаги асосий қонидани тўла-тўқис қўллаб-қувватлашимизни билдирдик. Шунинча мамнуният билан қайд этамизки, можаролар юз бериб турган ҳудудларга яширинча қурол-яроғ етказиб беришни тўхтатиш ҳақидаги таклифимиз Лиссабон учрашувининг якунловчи ҳужжатида ўз ифодасини топди. Умид қиламизки, бу охиروқибатда ХХІ аср учун умумий ва кенг қамровли хавфсизлик моделининг таркибий қисми бўлиб қолади.

Шу билан бир қаторда сўнгги вақтларда Тошкентда Ўзбекистон ташаббуси билан ЕХХТнинг бир қатор йирик анжуманлари ўтказилди. ЕХХТ Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича Бюроси (ДИИХБ)нинг "Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар" мавзусидаги халқаро семинар-кенгаши Марказий Осиё, Европа, Америкадаги 21 мамлакат экспертларининг, шунингдек, 29 та халқаро ва ноҳукумат ташкилотлари вакиллариининг иштирокида кенг мулоқот ўтказиш имкониятини берди. Улар Марказий ва Шарқий Европада омбудсмен институти, инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар фаолиятини ривожлантириш, қонунчилик тизимларини такомиллаштириш ҳамда халқ таълими ва оммавий ахборот воситаларининг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги роли масалаларини кўриб чиқдилар.

ЕХХТнинг ДИИХБ ташаббуси билан "Оммавий ахборот воситалари демократлаштириш шароитида" мавзуида семинар ҳам ўтказилди. ЕХХТ Келиштирув ва ҳакамлик суди томонидан ташкил этилган ЕХХТ халқаро семинари ҳам бўлиб ўтди. Буларнинг барчаси тинчлик ўрнатувчи ва ҳуқуқни ҳимоя қилувчи ушбу нуфузли ташкилот билан яқин ва самарали муносабатлар ўрнатилганлигидан далолат беради.

Ҳозир бизнинг мамлакатимиз билан НАТОдек халқаро ташкилот ўртасида ўзаро тушуниш ва ҳамкорлик мавжуд деб айтиш мумкин.

Бизнингча, ўз таркибида демократик давлатларни бирлаштириб

турган НАТО фақат Европа қитъасидагина эмас, балки ўзининг сиёсий устқурмасини мустаҳкамлаш ва "Тинчлик йўлида ҳамкорлик" дастури ҳисобига жуда катта Евроосиё минтақасида тинчлик ўрнатувчи омил бўлиши мумкин. Ўзбекистон "Тинчлик йўлида ҳамкорлик" дастурига 1995 йил июль ойида қўшилган бўлиб, бу дастурдаги иштирокимизга ўз мустақиллигимиз ва суверенитетимизни мустаҳкамлаш, ҳозирги замон ҳарбий-техникавий ютуқлардан баҳраманд бўлиш, ҳарбий кадрлар тайёрлашда имкониятларимизни кенгайтириш нуқтаи назаридан қараймиз.

НАТО Бош қотиби Х. Солана ва АҚШнинг НАТОдаги доимий вакили Р. Хантернинг Ўзбекистонга ташрифлари бутун дунё миқёсидаги ва минтақадаги хавфсизлик муаммолари борасидаги қарашларимиз мос келишини яна бир бор намоиш қилди. Музокаралар давомида минтақада тинчликни сақлашга, Афғонистондаги можарони сиёсий чоралар билан бартараф этишга, Марказий Осиё минтақасини ядросиз ҳудуд деб эълон қилишга қаратилган ташаббусларимизга тўла тушуниш билан қаралаётганлиги ва улар қўллаб-қувватланаётганлигининг шоҳиди бўлдик. Биз Ўзбекистоннинг имкониятлари минтақадаги барқарорлаштирувчи омил сифатида баҳоланишига тўла-тўқис қўшиламыз.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик қилишида Европанинг имкониятлари миллий манфаатларимиз нуқтаи назаридан ҳаётий муҳимдир. Европа ва бутун Ғарб - юксак технологиялар ва инвестициялар манбаидир, ҳозирги замон демократияси ва инсон ҳуқуқларининг рамзидир. Буларнинг барчаси ХХІ асрга хавфсизлиги таъминланган ва барқарор ривожланаётган, юксак даражада тараққий этган ва замонавий демократик давлат бўлиб кириш мақсадида янгиланиш ва тараққиётни ўзининг стратегик вазифаси қилиб олган ёш Ўзбекистон давлати учун ҳаётий заруратдир.

Биз бунда хавфсизлик ва тараққиёт бир-бирини тақозо этиши тамойилига амал қиламыз. Бу эса, бир томондан, иқтисодиётга инвестициялар олиб келиш учун барқарор ва хавфсиз муҳит яратишни,

иккинчи томондан, ҳаётнинг ҳамма соҳаларида кенг кўламдаги ислохотларни амалга оширадиган мамлакатгина бундай хавфсиз муҳитни таъминлашга қодир бўлишини назарда тутди.

Жамиятимизнинг демократик ўзгаришларни чуқурлаштириш йўлидан собитқадам ривожлана боришига бошқа халқаро ташкилотлар билан ва энг аввало Осиё минтақасидаги ташкилотлар билан яқиндан ҳамкорлик қилиш ҳам ёрдам беради. Туркийтилли давлатлар ўртасидаги муносабатларни ривожлантириш ва чуқурлаштиришни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Бу мамлакатларнинг анъанавий бўлиб қолган саммитлари доирасида дастлабки босқичда учрашувларга сиёсий руҳ бахш этиш жараёни ортда қолганлиги мамнуният ҳиссини уйғотади. Ҳозир унинг қатнашчилари асосий эътиборларини тобора кўпроқ ўз халқлари раванқ топиши учун иқтисодий ва гуманитар соҳалардаги муҳим муаммоларни ҳал қилишга қаратмоқдалар.

Туркий тилли давлатлар бошлиқларининг 1996 йил октябрь ойида Тошкентда ўтказилган IV учрашуви бунинг далили бўлди. Мазкур учрашув туркийтилли давлатлар муносабатларининг асоси, яъни улар халқларининг тарихий, этник-маданий ва маънавий яқинлигидан иборат эканлигини яна бир бор тасдиқлади. Бу ҳол ушбу мураккаб минтақада тинчлик ва хавфсизликнинг кучли кафолатини яратади.

Учрашув чоғида фан, маданият, таълим, иқтисодиёт, транспорт коммуникациялари соҳасида икки томонлама ва кўп томонлама ҳамкорликни янада ривожлантиришга алоҳида эътибор берилди. "Буюк Ипак йўлини тиклаш: маърифий туризмни ривожлантириш, туркийтилли давлатларнинг маданий меросини қайта тиклаш, асраш ва барқарор ривожлантириш" дастурини биргаликда ишлаб чиқиш назарда тутилмоқда. Бу дастурнинг мақсади саёҳат йўналишлари тармоғини кенгайтиришдан ва сайёҳликнинг тегишли инфраструктурасини кенгайтиришдан иборат.

Юқорида айтиб ўтилганидек, Ўзбекистон ўзининг ташқи алоқаларини ҳам кўп томонлама, ҳам икки томонлама асосда ташкил этиш тарафдоридир. Икки томонлама алоқаларни кенгайтириш ҳар қайси томоннинг

манфаатларини янада аниқроқ ҳисобга олиш, бир-биримизни яқиндан таниш, узоқ муддатли ўзаро манфаатли ҳамкорликка мустаҳкам замин ҳозирлаш, шу тариқа барқарорлик ва хавфсизлик учун мустаҳкам негиз яратиш имконини беради. Ўзбекистон ер юзининг турли чеккаларида ишончли ва манфаатдор шерикларга эга эканлиги мени айниқса қувонтиради. Уларнинг доираси мунтазам кенгайиб бормоқда.

Бизнинг Америка Қўшма Штатлари билан икки томонлама муносабатларимиз давлатлараро алоқаларнинг ғоят муҳим йўналишлари бўйича изчил ва собитқадамлик билан ривожланиб бормоқда. Бунга Ўзбекистон расмий делегациясининг 1996 йил ёзида АҚШга ташрифи ёрдам берди. Мазкур ташриф чоғида АҚШ Президенти Б. Клинтон ва бошқа юксак мартабали шахслар билан учрашувлар бўлиб ўтди. Шунингдек, ўзбек-америка сиёсий маслаҳатлашувлари ҳам ўтказиб келинмоқда.

Дунёнинг етакчи давлати бўлган, жуда катта сиёсий, иқтисодий, ҳарбий-техникавий, интеллектуал салоҳиятга эга бўлган АҚШ билан кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ва чуқурлаштириш ҳозир биз учун устувор аҳамият касб этмоқда. Қўшма Штатлар жамиятимизни янгилаш, ислоҳ қилиш ва демократлаштириш, республикамизнинг давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш жараёнига салмоқли ҳисса қўшмоқда. Биз Америка компаниялари ва фирмалари билан қўшма инвестиция лойиҳаларини амалга оширишга, улар билан узоқ муддатли, ўзаро фойдали шерикчилик муносабатларини ўрнатишга, Америка капиталининг бизнинг бозоримиздаги иштироки кенгайишига катта аҳамият берамиз.

Сўнгги йилларда Европадаги кўпгина мамлакатлар - Германия, Буюк Британия, Франция, Бельгия, Португалия, Греция, Чехия, Словакия, Руминия ва бир қатор бошқа мамлакатлар билан бевосита, икки томонлама муносабатларимиз анча кенгайди ва мустаҳкамланди.

Бизнинг шу мамлакатлар давлат ва ҳукумат бошлиқлари билан учрашувларимиз ва ошкора суҳбатларимиз энг муҳим сиёсий муаммолар

бўйича қарашларимизнинг ўзаро мослигини яна бир бор тасдиқлади. Бу эса мазкур мамлакатлар билан яқиндан, узоқ муддат ҳамкорлик қилишимиз, савдо-иқтисодий алоқаларни кенгайтириш, ҳар икки томоннинг мавжуд имкониятларидан фаол фойдаланиш учун катта истикболлар очиб бераётганлигини мамнуният билан қайд этишим мумкин.

Шарқий ва Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари - Япония, Жанубий Корея, Хитой, Вьетнам, Малайзия, Ҳиндистон, Индонезия ва бошқа мамлакатлар билан алоқаларимиз мустаҳкамланиб бораётганлигини алоҳида мамнуният билан таъкидлаб ўтмоқчиман.

Кейинги вақтларда Япония минтақамизнинг мураккаб муаммоларини - хавфсиз ва барқарор тинчликка эришиш, атроф муҳит муҳофазаси масалаларини ҳал қилишда фаол ва манфаатдорлик билан иштирок этмоқда.

Минтақавий барқарорлик, минтақа кўламида интеграция жараёнларини ривожлантириш масалаларини ҳал қилишда илгари Совет Иттифоқи таркибига кирган мамлакатлар ўртасида вужудга келаётган муносабатлар алоҳида ўрин тутди. 1991 йил декабрида Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ташкил этилганидан бери беш йил ўтди.

Бу йиллар МДХ мамлакатлари икки томонлама ва кўп томонлама шартнома муносабатлари доирасида тенг ҳуқуқли шерикчилик асосида ўзаро фойдали ҳамкорлик қилишлари учун кенг имкониятлар мавжудлигини тасдиқлади. Бундай ҳамкорликка Ҳамдўстлик мамлакатларининг ҳудудий яқинлиги ва иқтисодий жиҳатдан боғланганлигигина эмас, балки чуқур тарихий илдизлар, маданий ва маънавий алоқалар, катта тарихий давр мобайнида халқларимизнинг тақдири муштараклиги ҳам асос бўлмоқда.

Мамлакатларимиз халқларининг яқинлашуви - табиий кечаётган жараён. Бу яқинлик, Совет Иттифоқи мавжуд бўлганлигидан қатъи назар, ҳамма вақт бўлиб келган. Бу халқ интеграцияси бўлиб, сунъий равишда жорий этиладиган сиёсий интеграциядан фарқли ўлароқ, ҳақиқий интеграциядир. Шунини таъкидлаш керакки, советлардан кейинги

давлатларнинг биронтаси ҳам интеграцияга қарши чиқаётгани йўқ. Айни чоғда уларнинг биронтаси ҳам ўз мустақиллигидан воз кечмоқчи эмас.

Биз учун масаланинг моҳияти мустақиллик ёки интеграцияни танлаш эмас, балки бу икки йўналишни уйғунлаштиришдан иборатдир. Биз МДХни ҳақиқий мустақил, суверен давлатлар интеграцияси сифатида кўришни истар эдик.

Масалага бундай ёндашишнинг "МДХ мамлакатларининг чуқур интеграцияси" деб аталган баъзи сиёсий ғояларга ҳеч бир алоқаси йўқ. Тўртлар шартномаси (Россия, Қозоғистон, Қирғизистон, Беларусь) ва Иккилар шартномаси (Россия ва Беларусь) имзоланганидан бери анча вақт ўтди. Аввало шуни таъкидлашни истардим: бу Шартномаларни имзолаш ва уларни амалга ошириш - бу давлатларнинг ички иши. Ҳар бир давлат биринчи галда ўз манфаатларини назарда тутиб, ўз тақдирини ва истиқболини ўзи ҳал қилади, ҳар қандай ҳужжатларни ҳамда давлатлараро шартномаларни қабул қилиш ва имзолаш ҳуқуқига эга бўлади. Бинобарин, бу ихтиёрий иш эканлигини назарда тутиб, бу жараёнга ҳеч ким аралашишга ҳақли эмас.

Мазкур вазиятда масала қуйидагича қўйилмоқда: ушбу ҳужжатлар ва шартномалар Ўзбекистон учун мақбулми, Ўзбекистон шу шартномаларга қўшила оладими ёки йўқми? Бунинг устига, бизни Интеграциялашган давлатлар ҳамжамияти ёки иттифоқини ташкил этиш бўйича ана шу ҳужжатларни имзолашга зўр бериб таклиф қилишмоқда, баъзан бу Ўзбекистон учун фойдали, ёки фойдасиз эканлигини бизнинг ўрнимизга ҳал этмоқчи бўлишмоқда.

Худди шунинг учун ҳамда интеграция ва ҳамкорлик жараёнлари ҳақидаги ўз тушунчамизни, ҳар қандай давлатлараро блоklarга асосланган ёндашувлар, шунингдек, барча яхши ниятли манфаатдор давлатлар билан эркин ҳамкорлик қилиш йўлидаги чеклашлар биз учун номақбул эканлигини ҳисобга олганда, Ўзбекистон бундай Иттифоқлар ёки

Ҳамжамиятларга қатъиян қаршидир.

Мустақил Ўзбекистонни ташвишга солаётган асосий стратегик масала - эски империяни қайта тиклашга йўл қўймаслик масаласидир. Афсуски, биз ташвишланиш учун жиддий асосларга эгамиз. Бу ташвиш ана шундай йиғинларда қабул қилинган ҳужжатларнинг қоидалари, уларда рўқач қилиб келтирилаётган далиллар ва даъволар туфайли туғилмоқда. Хўш, улар нималардан иборат?

Биринчи. МДХ ўзининг бугунги ҳолати билан уни ташкил этиш чоғида назарда тутилган ғояларга мос келмаётганлигини, бу мўрт тузилма ҳеч нарсани ҳал қилмаётганлиги ва у қабул қилган қарорлар амалда бажарилмаётганлигини айтмоқдалар.

Лекин қабул қилинган қарорларнинг МДХ доирасида бажарилишини таъминлайдиган механизмларни чинакамига, амалда излаш ўрнига давлатлар ўртасида икки томонлама муносабатларни ривожлантириш, уларни муайян мазмун билан бойитиш ўрнига, кўпроқ эски даврларни қўмсаш ҳисси пайдо бўлмоқда. Давлатлардан юқори турувчи тузилмаларни - парламент, қонун чиқарувчи, ижро этувчи идоралар - Мувофиқлаштирувчи ёки Юқори Кенгаш, кўплаб амалдорлар ишлайдиган Ижроия ёки Маъмурий қўмита, бирлашган ҳарбий-сиёсий тузилмалар ва шу кабиларни ташкил этишга ҳаракат қилинмоқда. Собиқ Иттифоқнинг улкан маконидаги барча масалаларни ягона Марказдан туриб ҳал қилиш мумкин бўлган даврлардаги тартиб одамлар онгига ниҳоятда чуқур сингиб кетганлиги сезилмоқда.

Агар бирон-бир давлатлараро уюшма ташкил этилгандек бўлса, нима учундир, албатта, унинг тегишли ҳокимият ва бошқарув органлари ҳам бўлиши керак, деб ҳисоблашади. Агар МДХ давлат бошлиқлари, ҳукумат бошлиқлари ва бошқа тузилмаларининг охирги мажлислари кун тартиби кузатиладиган бўлса, ягона йўналиш - иқтисодий ва гуманитар интеграциянинг пишиб етилган муаммолари ўрнига, давлатлар ва халқлар ўртасидаги алоқаларни яхшилаш ўрнига, нукул ҳарбий-сиёсий масалаларни,

бирлашган кўмондонликни тузиш, чегараларни биргалашиб қўриқлаш ва шу кабилар қўйилаётганлиги тасодифий эмас.

Бироқ ҳамма шу нарсани яққол англаб олиши керакки, ташкил этилаётган Иттифокларда давлатлардан юқори турадиган тузилмалар барпо этилса ва Шартнома қатнашчиси бўлган ҳар бир алоҳида мамлакатнинг тегишли қонуний органлари бир ёқда қолиб, бевосита амал қиладиган, яъни барча органлар ва ташкилотлар бажариши шарт бўлган қарорларни мазкур тузилмаларнинг ўзи қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлса, у ҳолда мазкур давлатларни суверен ва мустақил деб ҳисоблаш қийин бўлади.

Ваколатли ва қонун чиқарувчи, ижро этувчи, ҳарбий-сиёсий ва суд органларига эга бўлган ҳар бир алоҳида давлатнинг янги ташкил этилаётган давлатлардан юқори турувчи тузилмалар билан алоқасини, ифодали қилиб айтганда, туташ томирлар деб тасаввур қилиш мумкин. Ҳамжамиятнинг давлатлардан юқори турувчи тегишли тузилмаси ўзига қанчалик ваколат талаб қилса, ҳозирги алоҳида суверен давлатнинг ҳар бири худди шунчалик ваколат ва ҳуқуқларини йўқотади. Бу - инкор этиб бўлмайдиган ҳақиқат.

Яна бир фикр: тасдиқланган МДХ Низоми доирасида иқтисодий ва молиявий интеграцияни чуқурлаштиришни, цивилизацияли тўловлар масаласини ҳал қилишни, иқтисодий ва гуманитар интеграция йўлидаги ғовларни олиб ташлашни ҳозир бизга ҳеч ким тақиқламайди. Бунинг учун биринчи навбатда жўғрофий-сиёсий руҳда бўлган шартномаларни имзолаш ва турли хил Иттифокларга кириш асло шарт эмас.

Иккинчи. Вужудга келган танглик вазиятининг, одамлар мушкул аҳволга тушиб қолганлигининг асосий сабаби, энг катта бало - аввало республикалар ўртасидаги иқтисодий ва хўжалик алоқалари узилиб қолганлигида дея ҳаммани ишонтиришга ҳаракат қилинмоқда.

Бу советлардан кейинги бутун маконни қарахт қилиб қўйган тангликнинг ҳақиқий сабабларидан одамларнинг эътиборини чалғитишга очикдан-очик уринишдир.

Советлардан кейинги маконда давлатлар иқтисодиётидаги танг

ҳолатнинг асосий сабаби, энг аввало, ўз умрини яшаб бўлган тоталитар, маъмурий-буйруқбозлик, марказдан тақсимлаш тизими мафкурасининг парчалаб ташланганлигидан, бугунги кунда бутун дунё яшаб келаётган бозор муносабатларига, эркин иқтисодиётга ўтишдан иборат эканлиги мутлақо аён бўлиб қолди.

Собиқ Иттифок таркибида бўлган кўп мамлакатларнинг қанчадан-қанча корхоналари ҳозирги пайтда оғир аҳволга тушиб қолганлигини, амалда ишламаётганлигини фақат шу билан изоҳлаш мумкин. Уларнинг кўплари ишламай турганлигига сабаб бошқа суверен давлатларнинг корхоналари билан алоқалари узилиб қолганлиги ёки амал қилмаётганлиги эмас. Бу мамлакатлардан ташқаридаги кооперациялашган алоқаларга мутлақо боғлиқ бўлмаган юзлаб корхоналар ишламай турибди.

Б унинг бутунлай бошқа сабаблари бор. Улар ҳозирча янги шароитларга мослаша олмаётир, ўз маҳсулотларини сота олмаётир, уларда ишлаб чиқаришни сақлаб туриш ва ривожлантириш учун маблағ йўқ. Кўриниб турибдики, гап бу алоқалар узилиб қолганлигида эмас. Иқтисодиётни тезроқ ислоҳ қилиш, ҳисоб-китоб механизмларини такомиллаштириш, ҳар бир корхонада зарур маърифий тартиб-интизом ўрнатиш лозим.

Учинчи. "Чуқур интеграция" муаллифлари бир далилга айниқса кўпроқ мурожаат этадилар - бутун дунёда интеграция ер юзининг кўпгина минтақалари учун хос бўлган жараён деб тушунилар эмиш. Бунда кўпроқ Европа Иттифоқини ташкил этиш тажрибасини далил қилиб келтирадилар.

Ҳа, тарихий тараққиётнинг ҳозирги боқичида барча давлатлар бир-бирларига боғлиқ ва ўзаро алоқада яшайди. Дунё харитасидан ҳозирги кунда бошқалардан, биринчи навбатда, ўзини ўраб турган мамлакатлардан мутлақо ажралиб қолган давлатни топиб бўлмаса керак.

Ҳа, Европа Иттифоқида интеграция ва ҳамкорлик асосий тамойиллар ҳисобланади.

Бироқ Европа Иттифоқида интеграция жараёнларига ёндашувлар интеграциялашаётган давлатнинг батамом суверенлиги, ихтиёрийлик ва

уларнинг ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойилларига асосланади.

Ҳа, Европа Иттифоқини ташкил этишга асос бўлган тамойиллар МДҲ мамлакатлари учун жозибали бўлиши мумкин. Буни ҳеч ким инкор этмайди. Лекин бир қатор ҳолатлар борки, улар Европа Иттифоқини советлардан кейинги макондаги вазиятдан кескин ажратиб туради.

Биринчидан, энг муҳими шундаки, Европа Иттифоқини шакллантириш бир неча ўн йилликларни ўз ичига оладиган узоқ тарихга эга, Маастрихт битимлари эса - давлатлар, уларнинг раҳбарлари босиб ўтган катта йўлнинг натижасидир.

Иккинчидан, Европа Иттифоқига барқарор, мустаҳкам демократик ижтимоий давлат тузилмаларига эга бўлган, пухта бозор ва ҳуқуқий қонунчилик нормаларини, уларни рўёбга чиқариш механизмлари ва инфраструктурасини шакллантирган мамлакатлар бирлашган.

Учинчидан, демократик тартиблар ва қадриятлар бу мамлакатлар аҳолиси мутлақ кўпчилигининг ижтимоий онгида мустаҳкам ўрнашиб қолган.

Тўртинчидан, Европа Иттифоқидаги мамлакатларнинг кўпчилиги тахминан тенг, анча юқори иқтисодий имкониятларга эга. Ўзининг ривожланиши жиҳатидан яққол афзалликларга эга давлатлар йўқ.

Бешинчидан, агар бизнинг техникавий ва иқтисодий қолоқлигимизни, ғоят эскирган, рақобатга дош беролмайдиган технология ва асосий фондларимизни ҳисобга олсак, собиқ СССР чегараларида аллақандай Иттифоқларга биқиниб олиш - бундай сиёсат ўтмишнинг турли мафкуравий андозаларини ўйлаб, ўзимизни жаҳон иқтисодиёти назаридан четда қашшоқ ҳаёт кечиришга маҳкум этишдан бошқа нарса эмас.

Айни чоғда шуни ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, барча иштирокчи мамлакатлар томонидан танланган ва вужудга келтирилган умумий бошқарувчи тузилмалари фаолият олиб бораётган Европа Иттифоқи билан бир қаторда, Жануби-Шарқий Осиё (АСЕАН) ва Осиё-Тинч океани минтақаси (АТЭС) мамлакатлари тажрибаси ҳам мавжуд. Бироқ уларда

миллий давлатлардан юқори турувчи парламентлар, Вазирлар Кенгашлари ва бошқа бирлаштирувчи тузилмалар йўқ.

Марказий Осиё мамлакатлари даражасидаги интеграцияга келсак, у ўзининг алоҳида хусусиятлари билан ажралиб туради. Бу интеграция ўз моҳиятига кўра ҳамisha халқ интеграцияси бўлиб келган ва шундай бўлиб қолмоқда. Бутун тарих давомида бу минтақа халқлари ажнабий босқинчилар ҳукмронлигига қарши елкама-елка туриб курашиб келганлар. Бу халқларнинг вакиллари мустақилликни қўлга киритиш ва мустақил давлатлар тузиш ғоялари бирлаштирган. Бу халқлар Туркистон деб ном олган улкан ҳудудда асрлар давомида яшаб келганлар.

Аввало шунини таъкидламоқчимизки, Марказий Осиё халқларининг интеграцияси орзу ёки келажакка мўлжалланган лойиҳа эмас, бу - бор нарса, бу - мавжуд воқелик бўлиб, фақат ташкилий, ҳуқуқий ва сиёсий шаклларга муҳтождир.

Марказий Осиёдаги интеграцияни биз ҳудудий бирлик, коммуникациялар, иқтисодийнинг асосий ва етакчи тармоқлари муштараклиги, сув хўжалиги ва энергетика объектларини биргалашиб ишлатиш, энергия захиралари билан таъминлаш эҳтиёжи тақозо этган объектив зарурият деб ҳисоблаймиз. Бир-бирига чирмашиб кетган умумий теран томирларга эга бўлган халқларимизнинг маданий, тил ва маънавий бирлиги ҳақида-ку, гапирмаса ҳам бўлади.

Бу минтақа муайян бир шаклда ҳамма вақт интеграция бўлиб келган. Марказий Осиё халқлари мустақилликка эришганларидан кейин биргаликда куч-ғайрат сарфлаб ўз келажакларини қуришлари зарурлигини яна қайта ҳис этдилар. Тошкентда Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон президентлари томонидан Марказий Осиё минтақасининг бу суверен мамлакатлари ўртасида ягона иқтисодий маконни ташкил этиш ҳақидаги Шартноманинг имзоланиши шу йўлдаги амалий қадам бўлди.

Марказий Осиё республикаларининг интеграциялашуви учун ҳақиқатан ҳам бир қатор дастлабки шарт-шароит ва сабаблар мавжуд. Булар

жумласига иқтисодий ривожланишнинг бошланғич даражаси бараварлиги, ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг бир хиллиги ҳам, ягона транспорт-энергетика коммуникациялари, сув захиралари ҳам киради. Бундан ташқари, ушбу минтақада яшаётган барча халқларнинг хавфсизлиги учун муштарак бўлган таҳдидлар ҳам мавжуд. Булар - Оролнинг қуриб бораётганлиги, наркотик моддалар, қурол-яроғ, терроризм, диний фундаментализмнинг кириб келиши, Афғонистон томонидан кескинлик ва беқарорликнинг ёйилиш хавфи ҳамда бир қатор бошқа омиллардир. Бу таҳдидлар, гарчи тарқоқ туюлса-да, бирлаштирувчи омиллардир, чунки уларнинг биронтасини ҳам алоҳида, ўз кучига ишонган ҳолда енгиб бўлмайди.

Айни шу ҳолатлар Марказий Осиё минтақасининг гуллаб-яшнаши тўғрисида қайғурадиган барча сиёсатчилар учун амалий қўлланма бўлиб қолиши даркор.

Марказий Осиё Ҳамдўстлигининг келажагига ишонч билан қараш учун ҳамма асослар мавжуд. Зарур ҳуқуқий ва ташкилий шарт-шароитлар яратилган, Давлатлараро кенгаш тузилган, Ҳамдўстлик дастурларини рўёбга чиқариш бўйича ижроия қўмита, Марказий Осиё ҳамкорлик ва тараққиёт банки ташкил этилган. Қатнашувчи давлатлар иқтисодий интеграциясининг 2000 йилгача мўлжалланган, 53 та муайян лойиҳани ўз ичига оладиган дастури ишлаб чиқилди, ягона иқтисодий маконни вужудга келтириш учун асос солинмоқда.

Биз ўзимизнинг ташқи мудофаа сиёсатларимизни уйғунлаштиришга ҳам бевосита яқинлашдик - ягона иқтисодий макон ташкил этиш тўғрисидаги Шартномада қатнашувчи мамлакатлар мудофаа вазирлари Кенгашининг низоми тасдиқланди.

Марказий Осиё давлатлари Ҳамдўстлигининг ташкил этилиши асло улар бошқа давлатлардан яққаланиб қолишини билдирмайди. Биз уни МДХ доирасидаги интеграция жараёнларига ҳам қарши қўймаймиз. Бу ҳамдўстлик давлатчилиқни қарор топтириш ва бозор муносабатларига

ўтишининг мураккаб даврида минтақадаги мамлакатларнинг куч-ғайратлари ва сабъ-ҳаракатларини жипслаштиришга қаратилгандир.

Марказий Осиё Ҳамдўстлиги биз учун шунчаки интеграция удумига эргашиш эмас, устун бўлиб олиш ёки ўз таъсир доирамизни кенгайтиришга интилиш ҳам эмас. Бу XXI асрда бизнинг мустақиллик ва тараққиёт йўлимиздир. Ишончим комилки, бу бирликни амалга ошириш, ҳеч шубҳасиз, халқларимизнинг манфаатларига тўла мос келади, минтақамизда барқарорлик ва тинчликни мустаҳкамлашга ёрдам беради. Марказий Осиё давлатлари, гарчи ижтимоий-сиёсий, этник ва маданий жиҳатдан хилма-хил бўлса-да, биргаликда куч-ғайрат сарфлаб, хавфсизликка ташқаридан туғилаётган таҳдидларга қарши туриш учун, бутун минтақани барқарор ривожлантириш учун қулай муҳитни яратади, амалда бу минтақани хавфсизлик ва барқарорлик минтақаси сифатида шакллантиради. Шу тариқа бу минтақа давлатлари бутун дунё кўламида тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашга муносиб ҳисса қўшади.

Иймоним комилки, тарихни можаролар ва адоват эмас, балки халқлар ўртасидаги ҳамкорлик ва ишонч олға ҳаракатлантиради.

Ҳозирги дунёда хавфсизлик ва барқарорлик фақат ҳарбий-сиёсий жиҳатларнигина назарда тутиб қолмайди. Иқтисодий, экологик ва маданий жабҳалар ҳам жуда муҳим бўлиб, хоҳ минтақа бўлсин, хоҳ бутун сайёрамиз бўлсин - бизнинг тинч ва гуллаб-яшнаётган умумий уйимиз ана шулардан ташкил топади.

3.2. Миллий манфаатлар усуворлиги ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликка асосланган ташқи сиёсат

Ташқи сиёсатга доир принципларимизни белгилаб берувчи конституциявий қоидаларга асосланган ҳолда, "Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида"ги, "Чет эл инвестициялари ва хорижий инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида"ги, "Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида"ги Ўзбекистон

Республикасининг қонунлари, шунингдек, бир қанча бошқа қонун ҳужжатлари ва норматив ҳужжатлар қабул қилинди. Улар ташқи иқтисодий фаолиятни кучайтириш, чет эллик инвесторлар учун қулай шароитлар яратиш ҳамда хорижий мамлакатлар тадбиркорлари билан савдо-иқтисодий алоқаларни кенгайтириш имконини берди.

Жамиятимизнинг жаҳон цивилизациясига кенг қўламда интеграциялашуви, иқтисодиётимизга инвестициялар олиб кирилиши учун ҳуқуқий ва ташкилий шароитлар яратдик. Ўзбекистон "очиқ эшиклар" сиёсатини олиб бормоқда, чет эллик инвесторлар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари учун ишончли ҳуқуқий кафолатлар ва кенг иқтисодий имкониятлар бермоқда.

Хорижий инвесторлар учун энг қулай тартиблар яратилган ва улар муттасил такомиллаштириб борилмоқда. Чет эл сармояси иштирокида ишлаб чиқариш корхоналари очиш жараёни мумкин қадар осонлаштирилган.

Республикада қабул қилинган қонунлар ва қонун асосидаги ҳужжатлар чет эл фирмалари ва компаниялари Ўзбекистон бозорларида фаол иштирок этиши учун солиқ соҳасидаги имтиёзлар ва рағбатлантириш чораларининг, сиёсий ва тижорат соҳасидаги хавф-хатарлардан кафолатларнинг яхлит тизимини, қулай қонуний шароитларни яратиб беради.

Амалдаги қонунлар чет эллик инвесторларга берадиган асосий кафолатларнинг тўлиқ бўлмаган рўйхати қуйидагилар:

Биринчи. Ўзбекистон Республикасидаги хорижий инвестициялар национализация ва реквизиция қилинмайди.

Иккинчи. Хорижий инвесторларга қонуний фаолият натижасида олинган фойдани ва бошқа маблағларни ҳеч бир чекловсиз чет эл валютасида чет элга ўтказиш кафолатланади. Шунингдек, импорт бўйича олиб кириладиган хом ашё, бутловчи буюмлар ва замонавий технологиялардан олинган тушумни ҳеч монеликсиз чет эл валютасига айирбошлаш таъминланади.

Учинчи. Чет эллик жисмоний ва юридик шахсларга давлат мулкани

хусусийлаштириш жараёнида, шу жумладан кўчмас мулк олди-сотдисида эркин қатнашиш кафолатланади. Чет эллик инвесторлар мулк хукуқларни, шу жумладан савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектларига ҳамда турар жой бинолари ва улар жойлашган ер участкаларига мулк хукуқини, ер ва табиий манбаларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш хукуқини қўлга киритишга ҳақлидирлар.

Тўртинчи. Чет эл инвестициялари иштирокида ташкил этилган корхоналар ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотни лицензиясиз экспорт қилиш ва ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун маҳсулотни импорт қилиш ҳамда қўшма корхоналарнинг устав фондига ҳисса қўшиш учун бож тўламасдан мулк олиб киришга ҳақлидир.

Жаҳон тажрибаси, кейинги йилларда эса ўзимиз тўплаган тажриба ҳам шуни яққол кўрсатмоқдаки, иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳаларда кенг миқёсдаги ўзгаришларни муваффақиятли амалга оширишнинг, ижтимоий муносабатларни тубдан ислоҳ қилишнинг, дунё ҳамжамияти томонидан эътироф этилиш ва фаол халқаро ҳамкорликнинг ғоят муҳим шарти - мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликни таъминлашдан иборат.

Ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаш, айниқса, энг қийин бўлган ўтиш даврида, давлатнинг узоқ муддатли истиқболга мўлжалланган аниқ сиёсатини ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Бу эса, ўз навбатида, миллий давлатчиликни қарор топтириш, халқаро муносабатларни мустаҳкамлаш, ислоҳ қилинаётган иқтисодиётга чет эл инвестицияларини кенг жалб этишнинг асосий шартидир.

ХУЛОСА

Президент И.А.Каримов асарларида илгари сурилган глобал ва локал аҳамиятга эга экологик муаммолар аниқланди. Унга асосан давлат раҳбарининг турли халқаро аҳамиятга эга бўлган тadbирларда Ўрта Осиё мамлакатлари учун “ҳаёт мамот” масаласи ҳисобланган “Орол муаммоси”, “Трансчегаравий сувлардан фойдаланиш”, “Минтақа аҳолиси ичимлик суви” муаммоларига дунё жамоатчилигининг диққат эътиборини қаратишга ундаётганлиги масалалари атрофлича ўрганилди.

Президент И.А.Каримов асарларидаги республика аҳамиятига эга табиий муҳит ва унинг компонентлари билан боғлиқ муаммолар аниқланди. Унга асосан республикада тупроқларнинг бирламчи ва иккиламчи шўрланиши, шамол ва сув эрозиясига учраш жаёнлари, мамлакатимизнинг баъзи минтақаларидаги ичимлик суви муаммолари, қўшни республикалардан мамлакатимиз атмосфераси ва сувларига бўлган салбий таъсир ва миллий хавфсизлигимизга таҳдид қилувчи муаммолар тadқиқ қилинди.

Президент И.А.Каримов асарларининг географик таълимдаги ва бугунги ёш авлодга табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, атроф муҳитни муҳофаза қилиш, табиатни севиш, барча табиат компонентларига эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, инсонга табиат **“ота боболаридан меърос қолгандек эмас, балки келажак алоддан қарзга олинганидек”** фойдаланиш руҳини сингдириш, юзага келиши мумкин бўлган экологик таназзулларнинг олдини олишдаги ўрни жуда юқорилигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Каримов И. А.* Ўзбекистоннинг сиёсий-иқтисодий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари. — Т.: «Ўзбекистон», 1995.
2. *Каримов И. А.* Ўзбекистон XXI аср бўсақасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. — Т.: «Ўзбекистон», 1997.
3. *Каримов И. А.* Хавфсизлик ва барқарор ривожланиш йўлида. — Т.: «Ўзбекистон», 1998.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. -Т,1998.,-509 б.
5. Всемирный саммит по устойчивому развитию: Основные итоговые документы. — Алматы, 2003.
6. *Нигматов А. Н., Султонов Р. Н.* Экология ва ҳаёт. - Т.: «Ўзбекистон», 2002.
7. . Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари (1995-1999). — Т.: «Адолат», 2000.
8. Гвоздецкий Н.А. Основные проблемы физической географии.- М.:Высшая школа, 1979. -222 с.
9. Зокиров Ш.С. Кичик ҳудудлар табиий географияси.-Т.:Университет, 1999. – 12 б.
10. Рафиқов А.А. Геоэкология асослари.- Т.: ЎзМУ, 2000.
11. www.unep.org. БМТнинг атроф муҳит бўйича дастури.
12. www.who.dk. БМТнинг бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти.\
13. www.ziyonet.uz/ru/library/libid/10200.
14. www.advantour.com.
15. www.alleng.ru/edu/geogr.htm.
16. eduportal.uz/rus/info/geog/.
17. www.geografia.ru/
18. www.edunet.uz/media/e-resource/section.php?IBLOCK_ID.

19. megamedia.uz/**geografiya**/
20. mountains.uz/**geografiya**
21. ebiblioteka.uz/index.php/e-books/621-tarix.html
22. history.uzsci.net/Avref/Isoqov.pdf
23. forum.ziyouz.com
24. lex.uz
25. www.ziyounet.uz